

NÜZÛL SÜRECİNDE BİR MUHATAB OLARAK HZ. ÖMER VE MUVÂFAKATLARI

Omar and his consents as an interlocutor in Nuzul Process

Gökhan Atmaca*

ÖZET

Hiz. Ömer sahabelerden biridir. Kendisi Hiz. Peygamberin sohbetlerine katılmış ve vahyin nüzûlüne tanık olmuştur. Bu süreçte nâzil olan âyetlerin bir kısmı Hiz. Ömer hakkında olmuştur. Bunun sebebi ise, Hiz. Ömer'in âyetler üzerinde ve toplumsal meseleler hakkında fikir yürütmesidir. Hiz. Ömer'in bu tutumunun sonuçları olmuştur. Bazen Allah tarafından uyarılmış, bazen de onaylanmıştır. Bu süreç onun âyetlerle eğitimi anlamına geldiği için önemlidir. Bu eğitimin semeresi özellikle hilâfeti döneminde belirgin olarak görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Hiz. Ömer, âyetlerin indiği bağlam, peygamber.

ABSTRACT

Omar was one of the sahabe. He adjoined The Prophet's conversations and witnessed stroking revelation. Some verses stroked about Omar. The reason for this Omar's conducting idea about verses and social issues. Omar's this attitude gave some results. He sometimes was cautioned by God and sometimes was approved. This process is important because it means his education with verses. This education's positive results especially were appeared in his caliphate period.

Keywords: 'Umar, contextual environment of Qur'anic verses, prophet.

Giriş

Kur'an-ı Kerim yirmi üç yıla yayılan bir süreçte peyderpey nâzil olmuştur. Kur'an âyetlerinin bir kısmı herhangi bir sebebe dayanmaksızın nâzil olmuşken diğer bir kısmı husûsî sebeplerle,¹ bir olay ve suâl sonucunda nâzil olmuştur.² Mesela Hiz. Peygamber'e bir soru sorulmuş veya bir olay meydana gelmiş ve bu sebeple birkaç âyet ya da bir sûrenin tamamı indirilmiştir.³

Özellikle Hiz. Peygamber'in yakınında bulunan sahâbîler vahyin inişine vâkıf olmuşlar ve böylelikle inen her bir âyeti tahlil edebilme fırsatı

* Dr., Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni, atmacagokhan@hotmail.com

¹ Zerkâni, Muhammed Abdülazîm (1953), *Menâhili'l-İrfân fî 'Ulumi'l-Kur'an*, Mısır ts., I, 99.

² Suyûtî, Ebû'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr (911/1505), *el-İtkân fî 'Ulumi'l-Kur'an*, (Thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim), Kahire 1985, I, 82.

³ Zerkâni, a.g.e., I, 99; İsmâil Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, Ankara 1995, s. 115.

yakalamışlardır. Bu bağlamda Hz. Ömer de, Hz. Peygamber'e yakınlığının⁴ vermiş olduğu bu fırsatı değerlendirmiş, âyetlerin tahlilini yaparak anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmıştır. Hz. Ömer'in âyetleri anlamaya yönelik zihinsel faaliyetinin sonuçları değişik şekillerde yansımıştır. Bazen zihninde beliren sorulara vahiyle karşılık verilmiş, bazı durumlarda da Şâri' tarafından uyarılmış, bazen de sözleri Şâri' tarafından olumlu bulunmuştur. Bu süreçler, O'nun Kur'an eğitimine katkı yapması bakımından önemli olduğu gibi vahyin gündelik hayatın ne kadar içerisinde olduğunun ve toplumu ne kadar yönlendirici olduğunun görülmesi açısından da kayda değerdir. Tüm bunları üç başlık altında ele alabiliriz:

A. Hz. Ömer'in Sorularına Şâri' Tarafından Vahiyle Karşılık Verilmesi

Hz. Ömer, nâzil olan âyetleri zihnî tahlile tabi tutmuş, âyetlerin kendisi ve toplum için ne anlam ifade ettiğini kavramaya çalışmıştır. Onun bu tahlilleri bazen vahiyle karşılık bulmuştur. Mesela, Hz. Ömer, "*Nefsanî arzulara, (özellikle) kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere karşı düşkünlük insanlara çekici kılındı. Bunlar, dünya hayatının geçici menfaatleridir. Hâlbuki varılacak güzel yer, Allah'ın katındadır.*" (Âl-i İmrân, 14) âyeti inince: "Şimdi ey Rab, onu bize süslü gösterdiğin zaman biz ne yapabiliriz?" deyince yüce Allah'ın: "*De ki: Size bunlardan daha hayırlısını haber vereyim mi? Allah'a karşı gelmekten sakınanlara, Rablerinin katında, atlarından ırmaklar akan ve orada temelli kalacakları Cennetler, tertemiz eşler ve Allah'ın rızası vardır. Allah kullarını hakkıyla görücüdür.*" (Âl-i İmrân, 15) buyruğu nâzil olmuştur.⁵

Hz. Ömer âyetleri zihinsel süreçten geçirirken anlayamadığı hususları Hz. Peygamber'e sormuştur. Böylece âyetlerde anlatılanları daha iyi anlamak istemiştir. Câbir b. Abdullah'ın naklettiğine göre Vâkıa Sûresi nâzil

⁴ Hz. Ömer, ensardan olan bir komşusuyla nöbetleşe Resûlullah'ın ilim meclislerini takip ettiklerini söylemiştir. Bkz. Buhârî, "İlim", 27; Müslim, "Talak", 34.

⁵ İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdrîs (327/938), *Tefsîrü'l-Kur'ani'l-Azîm müsne'den 'an Resûlullah ve's-sahâbe ve't-tabîin*, (Thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib), Mekke 1997/1417, II, 606; İbn Atıyye el-Endelûsî, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib (541/1147), *el-Muharrerü'l-Veciz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, (Thk. Abdüsselam Abdüşşâfi Muhammed), Lübnan 1993/1413, I, 408; İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil b. Ömer (774/1373), *Tefsîrü'l-Kur'ani'l-'Azîm*, Beyrut 1993, I, 361; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîri'l-Me'sûr*, (Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî), Merkezü Hicr, Kahire 2003/1424, III, 477; Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlânî (1250/1834), *Fethü'l-Kadîr: el-Câmiu' Beyne Fenneyi'r-Rivâyeti ve'd-Dirâyeti min İlmi't-Tefsîr*, Beyrut ts., I, 324. Kurtubî bu nakle yer verirken şöyle demektedir: "*Biz yeryüzündeki şeyleri, kendisine süs olsun diye yaratık ki onların, hangisinin daha güzel iş yaptığını deneyelim.*" (Kehf, 7) âyetine yer verir ve Hz. Ömer: "Şimdi ey Rabb, onu bize süslü gösterdiğin zaman biz ne yapabiliriz? deyince yüce Allah'ın: "*De ki: Size bunlardan daha hayırlısını haber vereyim mi?*" (Âl-i İmrân, 15) buyruğu nâzil oldu." Bkz. Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr (671/1273), *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, Mısır 1967, IV, 28.

olduğunda, Allah Teâlâ: “(Onların) çoğu önceki ümmetlerden, birazı da sonrakilerdendir.” (Vâkıa, 13-14) buyurunca, Hz. Ömer, Hz. Peygamber’e: “Ey Allah’ın Rasûlü, “Öncekilerden birçoğuyorsa, bizden birazı ne?” diye sormuş; sûrenin sonu bir yıl boyunca inzâl olunmamış; bir yılın sonunda, “*Bunların birçoğu önceki ümmetlerdendir. Birçoğu da sonrakilerdendir.*” (Vâkıa, 39-40) âyeti nâzil olmuştur. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.): “Ey Ömer; işit bak Allah Teâlâ neyi inzâl buyurdu.⁶ Dikkat et! Hz. Âdem’den bana kadar olan birçoğudur. Benim ümmetim de birazıdır. Sûdan’daki deve çobanlarından Allah’tan başka ilâh olmadığına, O’nun (c.c.) bir tek ve eşsiz olduğuna şehâdet edenlerden yardım dileyinceye kadar biz kendi üçte birimizi tamamlamayacağız.”⁷ buyurmuştur.

Resûlullah’ın (s.a.s.) ilim meclislerini takip eden Hz. Ömer, Hz. Peygamber’e sorular sormak suretiyle bilgisini arttırmaya çalışmıştır. Hz. Peygamber bu sohbetlerinin birinde Münker ve Nekîr meleklerinin soru sormalarını ve ölünün vereceği cevabı açıkladığında Hz. Ömer: “Ey Allah’ın Resûlü! Peki aklım başımda olacak mı?” diye sormuş, Hz. Peygamber: “Evet!” diye cevap verince, Hz. Ömer: “O halde bu işin altından kalkabilirim.” demiştir ve bunun üzerine yüce Allah: “*Allah inananları, dünya hayatında ve ahirette sağlam bir söz üzerinde tutar; zalimleri de saptırır. Allah dilediğini yapar.*” (İbrâhim, 27) âyetini indirmiştir.⁸ Yine kelâleden bahseden Nisâ Sûresi 176. âyetin Hz. Ömer’in Resûlullah’a (s.a.s.) bu hususta sorduğu soruya mukâbil indiği nakledilmiştir.⁹

Hz. Ömer davranışlarının İslam dininin fiile mâtuf prensipleriyle bağdaşır bağdaşmadığını da sorgulamıştır. Öyle ki en mahrem ânını dahi hakikati öğrenme adına açığa vurmuştur. O’nun bu yönünü gösteren nakle göre O, Resûlullah’ın (s.a.s.) yanına gelip: “Ey Allah’ın Resûlü helak oldum.” demiş; Hz. Peygamber, O’na: “Seni helak eden nedir?” diye sorunca, O: “Bu gece yolumu değiştirdim.” şeklinde cevap vermiştir. Resûlullah (s.a.s.) herhangi bir cevap vermemiş ve bir süre sonra “*Kadınlarınız sizin tarlanızdır, tarlanıza istediğiniz gibi gelin. İstikbal için hazırlıklı olun, Allah’tan sakının. O’na, hiç şüphesiz kavuşacağınızı bilin, bunu inananlara müjdele.*” (Bakara, 223) âyeti vahyolunmuştur. Hz. Pey-

⁶ Taberî, Ebü’l-Abbas Muhibüddin Ahmed Muhibüddin (694/1295), *Kitâbü’r-Riyâzi’n-Nâzire fî Menâkibi’l-Aşere*, (Tsh. Muhammed Bedreddîn en-Nu’asânî el Halebî), 1. Baskı, I, 206; İbn Kesîr, *Tefsir*, IV, 304; Suyûtî, Ebü’l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr (911/1505), *Târîhü’l-Hulefâ*, (Thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhâmid), Beyrut 1989, s. 142. *Kitâbü’r-Riyâzi’n-Nâzire* müellifi Taberî bu hâdiseyi Muvâfakât-ı Ömer kapsamında işlemiştir.

⁷ İbn Kesîr, *Tefsir*, IV, 304; Suyûtî, *Târîhü’l-Hulefâ*, s. 142.

⁸ Kurtubî, *a.g.e.*, IX, 364. Nüzûl sebebi bu olduğu belirtilmeksizin, benzer rivâyetler için bkz. Suyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, V, 36.

⁹ Taberî, Ebü Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid (310/923), *Câmiü’l-Beyânî ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’an*, (Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî), Kahire 2001/1422, VII, 714.

gamber âyet vahyolunduktan sonra: “İster yüz yüze, ister arkadan gel. Fakat arka yoldan ve ay hali vaktinde (kadınların özel günlerinde) uzak dur!” buyurarak âyeti tefsir etmiştir.¹⁰

B. Hz. Ömer’in Şâri’ Tarafından Vahiyle Uyarılması

Bazen vahi bir sebebe binâen inerken, bazen de bu sebep, bazı davranışlarından ötürü bizzat sahâbenin kendisi olmuştur. Mesela, sahâbe Hz. Peygamber’le birlikte mescitte namaz kılarken yiyecek maddesi taşıyan bir kervan gelmiş; cemaatte bulunanlar, kervanı karşılamaya çıkmışlar, mescitte Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer’in de aralarında olduğu on kadar şahıs kalmış; bu durum üzerine “*Onlar bir ticaret veya bir eğlence görünce oraya doğru sökün edip, seni hutbe verirken ayakta bırakıverdiler. De ki: Allah’ın nezdinde âhirette olan nasip, buradaki eğlenceden ve ticaretten elbette daha hayırlıdır. Allah rızık verenlerin en hayırlısıdır.*” (Cuma, 11) âyeti nâzil olmuştur.¹¹

Hız. Ömer, oğlu Abdullah’a göre, vahiye en çok muvâfakât eden sahâbî olmakla¹² birlikte sahâbenin bir kısmı gibi zaman zaman da Şâri’ tarafından vahiyle uyarılmıştır. Bu uyarılar O’nun bizzat vahiyle te’dîbi anlamında değerlendirilebileceği gibi, O’nun şahsında Şâri’nin prototip insanı sunması olarak da değerlendirilebilir. Hız. Ömer’in vahiyle uyarıldığını gösteren nakiller şunlardır:

i. Kureyş’ten bir topluluk, Ebû Tâlib’e gelerek: “Kardeşinin oğlu Muhammed, köleleri ve bize karşı anlaşmış olanları yanından kovsa ya! Çünkü onlar, bizim kölelerimiz ve işçilerimizdir. Böyle yaparsa bizim gönüllerimizde daha büyük, itaate daha lââyık, kendisine uymamıza ve onu doğrulamamıza daha yakın olur” demişler ve bu isteklerini Hız. Peygamber’e ulaştırmasını istemişlerdir. Ebû Tâlib de Hız. Peygamber’e gelerek onların söylediklerini anlatmıştır. Bu sırada orada olan Hız. Ömer şöyle demiştir: “Onların ne istediklerini ve bu sözleri ile nereye varacaklarını görmem için keşke bunu bir kere yapsan.” Bunun üzerine Allah Teâlâ: “*Rablerinin huzurunda toplanacaklarından korkanları onunla (Kur’an ile) uyar. Onlar için Rablerinden başka ne bir dost, ne de bir aracı vardır; belki sakınırlar.*

¹⁰ Tirmizi, “Tefsir”, 3; Ebû Ya’la el-Mevsîlî, Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ (307/919), *Müsnedu Ebî Ya’la el-Mevsîlî*, (Thk. Hüseyin Selim Esed), Dimaşk 1984, V, 121; İbn Hibban, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temîmî (354/965), *Sahihu İbn Hibban*, (Thk. Şuayb Arnaut), Beyrut 1414/1993, IX, 516; İbnü’l-Cevzî, Ebü’l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman b. Ali (597/1201), *Zâdu’l-Mesîr fî İlmi’t-Tefsîr*, Beyrut 1404, I, 250-251; Kurtubî, *a.g.e.*, III, 92; İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 268; Heysemî, Nureddin Ali b. Ebî Bekr (807/1405), *Bugyetü’r-Râid fî Tahkîki Mecma’z-Zevâid ve Menbâi’l-Fevâid*, (Thk. Abdullah Muhammed Derviş), Beyrut 1994/1414, Kitâbu’t-Tefsîr, VII, s. 36.

¹¹ Buhârî, “Cuma”, 2; Müslim, “Cuma”, 38; Tirmizi, “Tefsir”, 62; Râzî, Ebu Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin (606/1209), *Tefsîr-i Kebîr= Mefâtihi’l-Gayb*, y.y. 1997, X, 544; Kurtubî, *a.g.e.*, XVIII, 109; İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 392.

¹² Taberî, *Kitâbü’r-Riyâzi’n-Nâzire*, I, 206; Suyûtî, *İtkân*, I, 99.

Rablerinin rızasını isteyerek sabah akşam O'na yalvaranları kovma! Onların hesabından sana bir sorumluluk; senin hesabından da onlara herhangi bir sorumluluk yoktur ki onları kovup da zalimlerden olasın! "Aramızdan Allah'ın kendilerine lütuf ve ihsanda bulunduğu kimseler de bunlar mı!" demeleri için onların bir kısmını diğerleri ile işte böyle imtihan ettik. Allah şükredenleri daha iyi bilmez mi?" (En'âm, 51-53) âyetlerini indirmiştir.¹³ Âyetin inmesiyle Hz. Ömer, isteğinin yanlış olduğunu fark etmiş, sarfettiği sözleri sebebiyle özür beyan edip, affını dilemek üzere, Hz. Peygamber'e gelmiş ve: "Bununla sadece hayır ve iyilik dilemiştim." demiştir. Hz. Ömer'in özür ve af beyanı üzerine de, "Âyetlerimize inananlar sana geldikleri zaman: "Size selâm olsun, de, Rabbiniz, kendi üzerine rahmeti yazmıştır. Sizden kim, bilmeyerek bir kötülük yapar da sonra ardından tövbe eder, uslanırsa muhakkak ki O, bağışlayandır, esirgeyendir." (En'âm, 54) âyeti indirilmiştir."¹⁴ Yani âyetteki "يومنون-İnananlar"dan kasıt, Hz. Ömer'dir. "سلام-Selam" dan ise, sizin tövbenizi kabul ettim, kast edilir.¹⁵

ii. Hz. Ömer hakkında inen âyetlerden biri de Câsiye Sûresi'nin 14. âyetidir.¹⁶ Câsiye Sûresi'nin tamamının Mekke'de nâzil olduğu görüşü bulunmakla birlikte¹⁷ özel olarak Câsiye Sûresi 14. âyetin Medine'de Hz. Ömer hakkında indiği görüşü de mevcuttur.¹⁸ Bu âyetin nüzûlüne sebep gösterilen hâdise ise şudur: Müslümanlar, Benî Mustalik savaşında,¹⁹ Müreysî adındaki bir kuyunun yanında konaklamışlardır. Derken Abdullah b. 'Ubey, su getirmesi için kölesini göndermiş, fakat kölesi geç kalmıştır. Kölesi yanına gelince de ona: "Seni geciktiren nedir?" diye sormuş, köle de:

¹³ Taberî, *Câmiü'l-Beyâni 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, IX, 262-263; İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 140. Benzer rivâyetler için bkz. Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm Nîsâburî (427/1035), *el-Keşf ve'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'an=Tefsîri's-Sa'lebi*, (Thk. Ebî Muhammed b. Aşur), Beyrut 2002-1422, IV, 150; İbn Atıyye, *a.g.e.*, II, 295; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, III, 45; Râzî, *a.g.e.*, IV, 540; İbn Aşur, Muhammed Tahir b. Muhammed b. Muhammed et-Tunûsî (1394/1973), *Tefsîri't-Tefsîri't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, VII, 246; Elmalılı Hamdi Yazır, (1361/1942), *Hak Dini Kur'an Dili*, y.y. 1979, III, 1941. Başka bir nakilde Kureyşliler'in Hz. Ömer'e gelerek Mescidini bir gün kendilerine bir gün Müslümanlara has kılmasını iletmesini istediklerinde bu âyetlerin indiği bildirilmiştir. Bkz. Fîruzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Yâkub b. Muhammed (817/1415), *Tenvîri'l-Mikbâs min Tefsîri İbn Abbâs*, Lübnan ts., s. 110.

¹⁴ Taberî, *Câmiü'l-Beyâni 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, IX, 262-263; Semerkandî, Ebü'l-Leys İmamülhüda Nasr b. Muhammed b. Ahmed (373/983), *Tefsîr-i Semerkandî*, (Thk. Ali Muhammed Muavvez, Adil Ahmet Abdu'l-Mevcûd-Zekerîya Abdu'l-Mecîd), Beyrut 1993, I, 487; Râzî, *a.g.e.*, V, 5, 7.

¹⁵ Semerkandî, *a.g.e.*, I, 487; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, III, 48-49.

¹⁶ Mâverdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib (450/1058), *en-Nüket ve'l-Uyûn Tefsîri'l-Mâverdî*, (Thk. es-Seyyid b. Abdülmaksûd b. Abdürrahim), Beyrut ts., V, 260; Kurtubî, *a.g.e.*, XVI, 156; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, V, 3.

¹⁷ Kurtubî, *a.g.e.*, XVI, 156.

¹⁸ Mâverdî, *a.g.e.*, V, 260; Kurtubî, *a.g.e.*, XVI, 156.

¹⁹ Hendek gazvesinde Kureyş'le ittifak kuran Mustalikoğullarına karşı 27 Aralık 626 tarihinde savaşılmış ve bu savaş müslümanların zaferiyle sonuçlanmıştır. Bkz. Ahmet Önkâl, "Mustalik (Benî Mustalik)", *DİA*, İstanbul 2006, XXXI, 361.

“Ömer’in hizmetçisi, kuyunun kenarına oturdu. Hz. Peygamber’in, Ebû Bekir’in ve kendi efendisinin kurbalarını dolduruncaya kadar, kimseye sıra vermedi.” diye cevap vermiştir. Bunun üzerine Abdullah: “Bizim ve bu adamların misali, tıpkı, Besle köpeğini ısırısın seni! denilmesine benzer.” demiştir. Bu söz Hz. Ömer’e ulaştı, kılıcını kuşanarak Abdullah’a gitmek istemiştir. Bunun üzerine Allah Teâlâ: “*İman edenlere söyle ki: Allah’ın ceza günlerinin gelip çatacağını beklemeyenlerin ezalarına aldırış etmesinler, kusurlarını bağışlasınlar. Çünkü nasılsa Allah, herkese yaptıklarının karşılığını verecektir.*” (Câsiye, 14) âyetini indirmiştir.²⁰ Bir diğer nakle göre, Kureyş kâfirlerinden biri, Mekke’de Hz. Ömer’e sövmüş ve Hz. Ömer de onu dövmeye niyetlenmiştir. Bunun üzerine Allah Teâlâ, bu âyeti indirerek ona, affetmesini emretmiştir.²¹ Daha sonra bu âyet “*O halde, hürmetli aylar çıkınca artık öbür müşrikleri nerede bulursanız öldürün, onları yakalayıp esir edin, onların geçebileceği bütün geçit başlarını tutun. Eğer tövbe eder, namaz kılar, zekât verirlerse onları serbest bırakın. Çünkü Allah Gafûrdur, Rahîmdir: mağfireti ve merhameti boldur.*” (Tövbe, 5) âyetiyle nesh edilmiştir.²²

Bir başka nakle göre ise söz konusu âyetin nüzûl sebebi şöyledir: Yahûdilerden Finhâs adlı bir şahıs, Allah Teâlâ’nın, “*Kim Allah’a güzel bir borç verirse...*”²³ âyeti nâzil olunca, “Muhammed’in Rabbi, muhtaç duruma düşmüş!” demiştir. Hz. Ömer bunu duyunca, kılıcını kuşanarak onu aramaya çıkmıştır. Bunun üzerine Câsiye Sûresi 14. âyet inmiş, Hz. Peygamber de (s.a.s.), Hz. Ömer’i bulup geri çevirmesi için adam göndermiştir.²⁴ Hz. Ömer gelince, Hz. Peygamber: “Ey Ömer! Kılıcını yerine koy!” buyurmuştur. Hz. Ömer: “Ey Allah’ın Resûlü doğru söyledin. Şehadet ederim ki sen hak ile gönderildin.” demiş, devamında Hz. Peygamber: “Rabbim: “*İman edenlere söyle ki: Allah’ın ceza günlerinin gelip çatacağını beklemeyenlerin ezalarına aldırış etmesinler, kusurlarını bağışlasınlar. Çünkü nasılsa Allah, herkese yaptıklarının karşılığını verecektir.*” (Câsiye, 14) buyurdu” demiştir. Bunun üzerine Hz. Ömer: “Hiç şüphesiz böyle yapacağım. Seni hak ile gönderene yemin ederim ki, bir daha yüzümde kızgınlık görmeyeceksin.” şeklinde

²⁰ Râzî, a.g.e., IX, 673; Kurtubî, a.g.e., XVI, 161.

²¹ Mukâtil b. Süleymân, Ebû’l-Hasan Mukâtil b. Süleymân b. Beşir (150/767), *Tefsiru Mukâtil b. Süleymân*, (Thk. Ahmet Ferit), Beyrut 2003, III, 212; Sa’lebî, a.g.e., VIII, 359; Mâverdü, a.g.e., V, 262; İbnü’l-Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr*, V, 46-47; Râzî, a.g.e., IX, 673; Kurtubî, a.g.e., XVI, 156; Beydâvî, Ebû Saîd Nasirüddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed (685/1286), *Envârü’t-Tenzîl ve Esrârü’t-Te’vîl*, Beyrut ts., V, 170; İbn Âşur, *Tahrîr*, XV, 133.

²² Kurtubî, a.g.e., XVI, 156. Bu görüşte olanlara göre bu sûrenin tamamı Mekke’de indirilmiştir. Bkz. Kurtubî, a.g.e., a.y. Ancak bu âyetin Medine’de indiği görüşüne göre âyet nesh edilmemiştir. Bkz. Kurtubî, a.g.e., XVI, 161.

²³ Bkz. Bakara 245.

²⁴ Râzî, a.g.e., IX, 673; İbnü’l-Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr*, VII, 358; Kurtubî, a.g.e., XVI, 161.

cevap vermiştir.²⁵ Hz. Ömer'in bu sözleri, vahyin nüzûl sürecine vâkıf olmasının ona kazanımlarını göstermesi bakımından önemlidir.

iii. Benî Temîm kabilesinden bir grup Hz. Peygamber'in huzuruna gelmişler ve kendilerine bir emir tayin edilmesini istemişlerdir. Hz. Ebû Bekir, "Ka'kâ' b. Ma'bed'i bunlara emir tayin etmesini, Hz. Ömer ise, Akra b. Hâbis'i emir tayin etmesini Hz. Peygamber'e söylemişlerdir. Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer'e: "Sen bana muhalefet etmek istiyorsun!" diye çıkmış, Hz. Ömer de: "Asla sana muhalefet etmeyi düşünmedim!" diyerek karşılık vermiştir. Bu sebeple tartışılırken Hz. Peygamber'in yanında sesleri de yükseltmişlerdir. Bunun üzerine "Ey iman edenler: Söz ve hareketlerinizde ileri gidip de Allah'ın ve Resûlü'nün önüne geçmeyin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Allah her şeyi hakkiyle işitir ve görür. Ey iman edenler! Seslerinizi Peygamber'in sesinden fazla yükseltmeyin. Birbirinizle yüksek sesle konuştuğunuz gibi onunla da öylece konuşmayın. Yoksa siz farkında olmadan bütünü emekleriniz hiçe iniverir." (Hucurat, 1-2) âyetleri inmiştir.²⁶ Bu âyetlerden sonra Hz. Ömer Resûlullah'ın (s.a.s.) yanında sesini anlaşılacak tonun üzerine hiçbir zaman yükseltmemiştir.²⁷ Daha sonra Hz. Ömer²⁸ ve Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber yanında konuşmalarına dikkat etmeleri üzerine de "Seslerini Peygamber'in yanında kısın kimseler, Allah'ın gönüllerini takva ile sınadığı kimselerdir. Onlara mağfiret ve büyük ecir vardır." (Hucurat, 3) âyeti inmiştir.²⁹

C. Hz. Ömer'in Bazı Söz ve Davranışlarının Şâri' Tarafından Vahiyle Onaylanması (Muvâfakât-ı Ömer)

Muvâfakât-ı Ömer tabiri, vahyin Hz. Ömer'in görüşüne uygun olarak inişini ifade etmektedir. Başka bir deyişle, henüz vahyin nâzil olmadığı bir konu hakkında, kendisinin, daha sonra incek olan vahye uygun düşen görüşleri demektir.

Hz. Ömer'in ilhama mazhar olduğuna dair Hz. Peygamber'in hadisleri bulunmaktadır. Mesela Hz. Âişe'den rivâyet edilen bir hadîs-i şerifte Resûlullah (s.a.s.): "Benden önceki ümmetlerin muhaddesleri vardı. Bu

²⁵ Sa'lebî, *a.g.e.*, VIII, 360; Kurtubî, *a.g.e.*, XVI, 161.

²⁶ Buhârî, "Tefsir (Hucurat)", 1-2; Tirmizi, "Tefsir", 49; Nesâî, "Kazâ", 6; Kurtubî, *a.g.e.*, XVI, 303; İbn Kesîr, *Tefsir*, IV, 220-221. Bazı nakillerde Hucurat 5. (5. âyet dahil) âyete kadar indirildiği bildirilmiştir. Bkz. Taberî, *Câmiü'l-Beyâni 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, XXI, 342; Kurtubî, *a.g.e.*, XVI, 300; İbn Kesîr, *Tefsir*, IV, 220-221.

²⁷ Taberî, *Câmiü'l-Beyâni 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, XXI, 342; Kurtubî, *a.g.e.*, XVI, 303.

²⁸ Vâhidî, Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâburî (468/1075), *el-Veciz fi Tefsiri'l-Kitâbi'l-Azîz*, (Thk. Safvan Adnan Dâvudî), Dımeşk-Beyrut ts., s. 1015; Beydâvî, *a.g.e.*, V, 212; Kurtubî, *a.g.e.*, XVI, 308.

²⁹ Vâhidî, *a.g.e.*, s. 1015; Beydâvî, *a.g.e.*, V, 212. Nakiller böyle olmakla birlikte Hz. Ömer'in Hucurat Sûresi 3. âyetin tefsiri hususunda burada bahsi geçen kimseler için "(Allah'ın) Kalplerinden şehvi arzularını giderdiği kimselerdir." şeklinde açıklama yaptığı bildirilmiştir. Bkz. Kurtubî, *a.g.e.*, XVI, 309.

ümmetin içerisinde böyle birisi varsa O da Ömer'dir."³⁰ buyurmaktadır. Ebû Hureyre'den nakledilen bir hadis-i şerifte ise, Resûlullah: "Benden sonra nebi gelseydi, Ömer olurdu."³¹ buyurmakta olup belki de Hz. Ömer'in muvâfakâtlarına işaret etmektedir. Yine Resûlullah'ın (s.a.s.): "Benden sonra hak, Ömer nerede ise ordadır."³² buyruğu Hz. Ömer'in öngörülerinin Resûlullah (s.a.s.) tarafından da önemsendiğinin bir göstergesi olsa gerektir.

Resûlullah (s.a.s.), vahyin Hz. Ömer'e muvâfakâtı sonrasında: "Allah hakikati Ömer'in diline ve kalbine uygun indirdi."³³ buyurmuştur.³⁴ Abdullah b. Ömer de: "Kur'an'dan inen âyetler diğer sahâbenin sözlerinden çok Hz. Ömer'in sözlerine benzer bir şekilde indirilmiştir." demiştir.³⁵ Hz. Ömer'in bu yönünü Hz. Ali ve Mücâhid de ifade etmiştir.³⁶

Hz. Ömer de kendisi, "Üç şeyde Rabbime muvâfakât ettim."³⁷ bazı rivâyetlerde ise "Rabbime dört şeyde muvâfakât ettim."³⁸ Bu türden ne

³⁰ Buhârî, "Fedâilu's-sahâbe", 6; Müslim, "Fedâilu's-sahâbe", 23; İbn Hibban, *a.g.e.*, XV, 317; İbn Abdülber Nemerî, Ebû Ömer Cemaleddin Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed Kurtubî (463/1071), *el-İstiâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, (Thk. Ali Muhammed Bicâvî), Mısır ts., III, 1147; Suyûtî, *Târîhü'l-Hulefâ*, s. 132; Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlani (1250/1834), *İrşâdü'l-Fuhûl ilâ Tahkîki İlmi'l-Usûl*, (Thk. Ebû Musab Muhammed Bedrî), Beyrut 1992/1412, s. 416; İbn Âşur, *Tahrîr*, XI, 101.

³¹ Hâkim Nisâburî, Ebû Abdullah İbnü'l-Beyyi Muhammed (405/1014), *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*, (Thk. Mustafa Abdülkadir Ata), Beyrut 1990/1411, III, 92; İbn Abdülber, *a.g.e.*, III, 1147; Râzî, *a.g.e.*, VI, 115; Taberî, *Kitâbü'r-Riyâzi'n-Nâzire*, I, 207; Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1348), *Tezkîretü'l-Huffâz*, (Thk. Zekerîya Umeyrât), Beyrut 1998/1419, I, 11; Suyûtî, Ebû'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr (911/1505), *el-Fethü'l-Kebîr fî Zammi'z-Ziyâde ile'l-Câmi's-Sagîr*, (Thk. Yusuf en-Nebhani), Beyrut 1423, III, 43; Suyûtî, *Târîhü'l-Hulefâ*, s. 133.

³² Suyûtî, *Târîhü'l-Hulefâ*, s. 135.

³³ Belâzürî, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Yahyâ b. Cabir (279/892), *Ensâbü'l-Eşrâf*, (Thk. Riyad Ziriklî, Süheyl Zekkâr), Beyrut 1996/1417, X, 296; İbn Hibban, *a.g.e.*, XV, 318; Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed (360/971), *el-Mu'cemü'l-Evsât*, (Thk. Târik b. Ivaz, Abdu'l-muhsin b. İbrahim), Kahire 1995/1415, VII, 7-8; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali (458/1066), *es-Sünenü'l-Kübrâ*, (Thk. Muhammed Abdülkadir Atâ), Mekke 1994-1414, VI, 295; Taberî, *Kitâbü'r-Riyâzi'n-Nâzire*, I, 207; Zehebî, *Tezkîretü'l-Huffâz*, I, 11; Suyûtî, *İtkân*, I, 99.

³⁴ Hz. Peygamber'in (s.a.s.), Hz. Ömer'in faziletine dair hadisleri bir arada görmek için bkz. Suyûtî, Ebî'l-fadli Celâleddini Abdurrahman, *el-Ğureru fî Fedâili Ömer*, (Thk. Amir ahmed Haydar), Beyrut 1991/1411.

³⁵ İbn Hibban, *a.g.e.*, XV, 318; Taberî, *Kitâbü'r-Riyâzi'n-Nâzire*, I, 206; Suyûtî, *İtkân*, I, 99.

³⁶ Suyûtî, *Târîhü'l-Hulefâ*, s. 138.

³⁷ Buhârî, "Tefsir (Bakara)", 9; Müslim, "Fedâilu's-sahâbe", 24; Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed Şeybânî Ahmed (241/855), *el-Müsned*, (Thk. Ahmed Muhammed Şakir, Hamza ez-Zîn), Kahire 1995/1416, I, 271; Taberî, *Tezhibü'l-âsâr: Müsnedü Ömer İbni'l-Hattâb II*, s. 404, 405; İbn Ebî Dâvud, Ebû Bekr Abdullah b. Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî'l-Hanbelî (316/929), *Kitâbü'l-Mesâhif*, (Thk. Muhyiddin Abdulleccân Vâiz), Beyrut 2002/1423, I, 403-404; İbn Hibban, *a.g.e.*, XV, 319; Taberânî, *Mu'cemü'l-Evsât*, VI, 92; Mâverdî, *a.g.e.*, VI, 42-43; Beyhakî, *a.g.e.*, VII, 87; Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne Hüseyin b. Mesud (516/1122), *Meâlimu't-Tenzîl*, (Thk. Abdullah Nemerî, Osman Cumâ Damiriyye, Süleyman Müslim), Dâru Tayyibe, yy. 1997/1417, I, 147; İbn Atıyye, *a.g.e.*, IV, 395; Kurtubî, *a.g.e.*, XIV, 221; X, 66; İbn Kesîr, *Tefsir*, I, 174; Zerkânî, *a.g.e.*, I, 100; Suyûtî, *Târîhü'l-Hulefâ*, s. 138-139; Suyûtî, *İtkân*, I, 51, 99.

konuştuysam Allah Teâlâ beni doğruladı.”³⁹ ifadeleriyle bu durumu açıklamıştır. Hz. Ömer her ne kadar üç veya dört yerde muvâfakât ettiğini söylese de bu mütevaziliğinden söylediği bir söz olsa gerektir. Çünkü kaynaklarda Hz. Ömer’in çok daha fazla yerde muvâfakât ettiği bildirilmektedir.

Muvâfakâtlar, Hz. Ömer’in dînî meselelerdeki istinbat,⁴⁰ anlayış ve kabiliyetine delalet eder.⁴¹ O’nun dînî meselelerde isabetli düşünceler sarf ettiğini, bizzat Allah Teâlâ, muvâfakât örnekleminde onaylamıştır. Bu da ondan Kur’an’a dair gelen her bir haberin değerini yükseltir. Bu bağlamda muvâfakâtlar önemlidir. Râzî bu hususta şu değerlendirmelerde bulunur: “Bu husus Hz. Ömer’in, medhe değer husûsiyetlerinden birine delâlet eder. Gerçekten vahiy, birçok âyette, Hz. Ömer’in görüşüne uygun olarak gelmiştir. Böylece âyetlerin Hz. Ömer’in görüşüne muvâfık olarak inmesi, onun dindeki mertebesinin çok yüksek ve derecesinin çok kıymetli olduğuna delâlet eder.”⁴²

Hz. Ömer’in muvâfakâtlarının yirmi kadar olduğu ifade edilmiştir.⁴³ Ancak bu sayı bakış açısına göre değişkenlik arz edebilmektedir. Çünkü verilen örnekler arasında Kible’nin tahvili,⁴⁴ Uhud günü Hz. Ömer’in karşı taraftan seslenen Ebû Süfyan’a verdiği cevap, tilâveti nesh olduğu iddia edilen recm âyeti, ezanın tespiti,⁴⁵ Hz. Ömer’in Ka’bu’l-Ahbar’la arasında geçen bir diyalog sonunda Ka’b’in okuduğu Tevrat ibarelerinin ardından Hz. Ömer’in söylediği sözler ve Ka’b’in Tevrat’taki ibarenin böyle devam ettiğini ifade etmesi gibi meseleler bulunmaktadır.⁴⁶ Bu meselelerin, direkt olarak, vahye muvâfık görüş beyan etmekle ilgili olmadığı görülmektedir.

Biz bu çalışmamızda Hz. Ömer’in muvâfakât ettiği meseleleri on iki başlıkta ele aldık. Bunlardan biri içkinin yasak kılınmasını teşkil eden süreci ifade etmektedir ki aslında burada Hz. Ömer’in muvâfakât ettiği âyet sayısı üçtür. Çünkü içki, tadrîcen yasaklanmış, bu yasağın tamamlanması sürecinde

³⁸ İbn Ebî Dâvud, *a.g.e.*, I, 404; Râzî, *a.g.e.*, VIII, 266; Kurtubî, *a.g.e.*, II, 112; XIV, 227; Suyûtî, *İtkân*, I, 99-100; Suyûtî, *Târîhu’l-Hulefa*, 139.

³⁹ Taberî, *Kitâbü’r-Riyâzi’n-Nâzire*, I, 203.

⁴⁰ Ruveyî b. Râcih er-Ruhayli, *Fıkhü Ömer İbni’l-Hattâb*, Beyrut 1403, I, 23.

⁴¹ Muhsin Koçak, “Ömer”, *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV, 51.

⁴² Râzî, *a.g.e.*, VI, 115.

⁴³ Makrîzî, Takıyyuddîn Ahmed b. Ali (845/1442), *İmtâ’u’l-Esmâ’i bimâ li’n-Nebıyyi mine’l-Ahvâli ve’l-Emvâli ve’l-Hafadeti ve’l-Metâ’i*, (Thk. Muhammed Abdulhamid en-Nemîsî), Beyrut 1999, I, 380; Suyûtî, *Târîhü’l-Hulefa*, s. 138; Sa’d el-Kâdî, *el-Kudve Ömer İbni’l-Hattâb*, Kahire 2000, s. 21-23.

⁴⁴ Râzî, *a.g.e.*, VI, 115.

⁴⁵ Ezanın tespiti ile ilgili geniş bilgi için bkz. Mâlik Müslümânî, *Ömer İbnu’l-Hattâb*, Suriye 2006, s. 191-193.

⁴⁶ Örnek olarak bkz. Taberî, *Kitâbü’r-Riyâzi’n-Nâzire*, I, 206; Suyûtî, *Târîhü’l-Hulefa*, s. 142.

de Hz. Ömer hep aktif olmuştur. Bu bağlamda muvâfakât sayısı on dörde çıkarılabilir. Hz. Ömer'in muvâfakâtlarını şöyle sıralayabiliriz:

1. Cebrâil (a.s.) ve Mikâil'e (a.s.) Düşmanlık

Rivâyet edildiğine göre, Hz. Ömer'in Medine'de bir tarlası vardı ve yolu Yahûdilerin ilim meclislerinin önünden geçirdi. Hz. Ömer ara sıra onların yanına oturur ve onları dinlerdi. Böyle bir günde onlar: “Ya Ömer! Seni sevdi. Senin hakkında çok ümitliyiz.” demişler; Hz. Ömer de: “Allah'a yemin ederim ki, sizi sevdiğim için yanınıza gelmiyorum ve dinim hakkında şüphelendiğim için size soruyor değilim. Ben sizin yanınıza Hz. Muhammed'in (s.a.s.) peygamberliği hususunda basiretim artsın ve O'nun alâmetlerini sizin kitabınızda göreyim diye geliyorum.” demiş ve sonra onlara Cebrâil'i (a.s.) sormuştur. Onlar: “O bizim düşmanımızdır. Muhammed'i bizim sırlarımızdan haberdar ediyor. O, her türlü azap ve zelzelenin sahibidir. Mikâil ise bolluk ve barış getirir.” şeklinde cevap vermişlerdir. Bunun üzerine Hz. Ömer onlara: “Bu iki meleğin Allah katında dereceleri nedir?” diye sormuş; onlar da: “Bu ikisi Allah'a en yakın makamdadırlar. Cebrâil Allah'ın sağında, Mikâil ise solundadır. Mikâil Cebrâil'in düşmanıdır.” şeklinde cevap vermişlerdir. Verilen cevaba mukabil Hz. Ömer: “Durum sizin dediğiniz gibi ise o ikisi birbirine düşman olmaz ve siz eşekten daha ahmaksınız. Onlardan birine düşman olan diğerine de düşman olmuş olur. Onların ikisine düşman olan da Allah'a düşmanlık beslemiş olur.” demiştir. Sonra olanları haber vermeye Hz. Peygamber'e gelmiştir. Cebrâil'in (a.s.) kendisinden önce vahiy getirdiğini ve böylelikle: “*De ki: Cebrâil'e düşman olan kimse Allah'a düşmandır. Çünkü O, Kur'an'ı Allah'ın izniyle kendinden öncekini tasdik ederek, yol gösterici ve inananlara müjdecisi olarak senin kalbine indirmiştir. Kim Allah'a, meleklerine, resûllerine, Cebrâil'e, Mikâil'e düşman ise, iyi bilsin ki Allah da kâfirlerin düşmanıdır.*” (Bakara, 97-98) âyetlerinin nâzil olduğunu görmüştür.⁴⁷ Hz. Peygamber de (s.a.s.): “Allah'a yemin olsun ki ey Ömer, Rabbin sana muvâfakât etti.” buyurmuştur.⁴⁸ Bunun üzerine Hz. Ömer: “Yemin olsun ki bundan sonra sen beni din hususunda kayadan daha güçlü

⁴⁷ Taberî, *Câmiü'l-Beyâni 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, II, 287-288-289; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, I, 182-183; Râzî, *a.g.e.*, I, 611; İbn Kesîr, *Tefsir*, I, 135-136; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, I, 477-481. Bazı kaynaklarda Hz. Ömer'in Yahûdiler'e verdiği cevap “Kim Allah'a, meleklerine, elçilerine, Cebrail'e, Mikail'e düşman olursa, Allah da kafirlerin düşmanıdır.” şeklinde ifade edilmiştir. Bkz. Taberî, *Câmiü'l-Beyâni 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, II, 302; Mâverdî, *a.g.e.*, I, 163; İbn Ebî Zemenîn, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. İsa (399/1009), *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Aziz*, (Thk. Ebû Abdullah Hüseyin b. Ukkaşe, Muhammed b. Mustafa el-Kenz), Kahire 2002/1423, I, 163; Begavî, *a.g.e.*, I, 124; İbn Atrıyye, *a.g.e.*, I, 184; Taberî, *Kitâbü'r-Riyâzi'n-Nâzire*, I, 205; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, I, 480-481; Suyûtî, *İkân*, I, 100; Suyûtî, *Târîhü'l-Hulefâ*, s. 141.

⁴⁸ Taberî, *Câmiü'l-Beyâni 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, II, 287-289; Begavî, *a.g.e.*, I, 125; Râzî, *a.g.e.*, I, 611.

göreceksin.” demiştir.⁴⁹ Hz. Ömer’in buradaki son sözleri muvâfakâtların onun ruh dünyasına yapmış olduğu etkiyi göstermesi bakımından önemlidir.

2. Makâm-ı İbrâhim

Makâm-ı İbrâhim, Kâbe’nin inşası sırasında Hz. İbrâhim’in üzerine çıkıp duvar ördüğü ve üstünde insanları hacca davet ettiği kabul edilen taş veya onun bulunduğu yerdir.⁵⁰ Müfessirler, Makâm-ı İbrâhim’deki makam ile neyin kastedildiği konusunda farklı düşünmektedirler. İbn Abbâs, Mücâhit ve Atâ’ya göre buradaki “makam” hacdaki bütün makamlardır. Başka bir nakle göre Mücâhit: “Burası, harem-i şeriftir.” demiştir.⁵¹ Yine İbn Abbâs’a dayandırılan başka bir rivâyete göre ise, İbrâhim’in makamı Kâbe’de İbrâhim makâmı olarak bilinen yerdir.⁵² Bir kısım âlime göre, Arafat, Müzdelife ve Cimar’dır. İbn Abbâs’tan gelen başka bir rivâyette ise, İbrâhim’in makamı Arafat’tır. Bazı âlimlere göre, Hz. İbrâhim’in inşa ettiği binaya taşı koyduğu yerdir. İbn Abbâs’tan da bu şekilde bir görüş vardır. Taberî de, harem-i şerifin içerisinde bulunan ve şu anda makamı İbrâhim olarak bilinen yerin, İbrâhim makâmı olduğu görüşünü kabul eder. Bu görüşünü de öncelikle Hz. Ömer’den gelen rivâyete dayandırır.⁵³

Rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber bir gün yanında Hz. Ömer olduğu halde Makam’a gelmiştir. Hz. Ömer: “Ey Allah’ın Resûlü, bu atamız İbrâhim’in makamı değil midir?” demiş; Hz. Peygamber: “Evet” cevabını verince Hz. Ömer: “Biz orayı namazgâh edinemez miyiz?” diye sormuş; Hz. Peygamber de: “Bununla emir olunmadım.” buyurmuştur. Bu hâdisenin ardından, gün henüz sona ermemiştir ki:⁵⁴ “*Biz Beyt-i şerifi insanlara sevap kazanmaları için toplantı ve güven yeri kıldık. Siz de Makâm-ı İbrâhim’i namazgâh edininiz. İbrâhim ile İsmâil’e de: “Tavaf edenler, itikâfa girenler, rükû ve secde edenler için bu Evimi tertemiz bulundurun” diye emretmiştik.*” (Bakara, 125) âyet-i kerîmesi nâzil olmuştur.⁵⁵ Hz. Ömer bu hususta “Üç şeyde Rabbime muvâfakât ettim⁵⁶: ‘Ey Allah’ın Resulü! Makâm-ı İbrâhim’de bir namaz yeri edinsen!’ dedim, arkadan ‘İbrâhim’in makamını

⁴⁹ Râzî, *a.g.e.*, I, 611; Taberî, *Kitâbü’r-Riyâzi’n-Nâzire*, I, 205; Âlusî, Ebü’s-Senâ Şehâbeddîn Mahmûd b. Abdullah (1270/1854), *Ruhu’l-Meânî fî Tefsiri’l-Kur’ani’l-Azim ve’s-Seb’i’l-Mes’ânî*, Beyrut ts, I, 331.

⁵⁰ Geniş bilgi için bkz. Nebî Bozkurt, “Makâm-ı İbrâhim”, *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 412-413.

⁵¹ Taberî, *Câmiü’l-Beyânî ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’an*, II, 525-526; İbn Kesîr, *Tefsir*, I, 174.

⁵² İbn Kesîr, *Tefsir*, I, 174

⁵³ Taberî, *Câmiü’l-Beyânî ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’an*, II, 525-528.

⁵⁴ Râzî, *a.g.e.*, II, 44; Neseî, Ebü’l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd (710/1310), *Tefsirü’n-Neseî*, İstanbul 1984, I, 74; Âlusî, *a.g.e.*, I, 380.

⁵⁵ Tirmizi, “Tefsir”, 3; Râzî, *a.g.e.*, II, 44; Neseî, *a.g.e.*, I, 74; Âlusî, *a.g.e.*, I, 380.

⁵⁶ Buhârî, “Tefsir (Bakara)”, 9; Müslim, “Fedâilu’s-sahâbe”, 24; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 232, 233; İbn Ebî Dâvud, *a.g.e.*, I, 403-404; Kurtubî, *a.g.e.*, X, 66; XIV, 221; İbn Kesîr, *Tefsir*, I, 174; Suyûtî, *Târîhü’l-Hulefâ*, s. 138-139; Suyûtî, *İtkân*, I, 51, 99; Zerkânî, *a.g.e.*, I, 100.

namazgâh edin.’ âyeti nâzil oldu.” demiş ve diğer muvâfakâtlarını anlatmıştır.⁵⁷

3. Bedir Esirlerinin Durumu

Bedir Gazvesi, Müslümanlarla Mekkeli müşrikler arasında miladi 624 yılında gerçekleşen ve Müslümanların zaferiyle sonuçlanan savaştır.⁵⁸ Bedir savaşının Müslümanların zaferiyle sonuçlanmasının ardından esirlerin durumu Hz. Peygamber ve ashâbı arasında müzakere edilmiştir. Bu müzakere esnasında Hz. Ömer’in ifade ettiği görüş, varılan neticenin ardından, vahiyyle onaylanmıştır. Söz konusu hâdise şöyle gelişmiştir:

Bedir savaşının ardından aralarında Hz. Peygamber’in amcası Abbas’ın da bulunduğu esirler getirilmiştir. Resûlullah (s.a.s.): “Bu esirler hakkındaki görüşünüz nedir?” diye ashâba sorunca Hz. Ebû Bekir onların, Resûlullah’ın kavminden ve akrabalarından olmaları sebebiyle öldürülmemeleri gerektiğini ve Allah’ın belki de onlara tövbe etmeyi müyesser kılacağını ifade etmiştir. Hz. Ömer: “Bunlar seni yalanladılar. Seni yurdundan çıkardılar. Seninle çarpıştılar. Onların boyunlarını vur.”, Abdullah b. Revâha ise: “Ounu bol bir vadi bul ve onlar içindeyken onu ateşe ver.” demiştir. Bu esnada ashâbın bir kısmı: ‘Resûlullah (s.a.s.), Ebû Bekir’in görüşünü kabul edecek’ bir kısmı ‘Ömer’in dediğini kabul edecek’ diğerleri ise ‘Abdullah b. Revâha’nın dediğini kabul edecek.’ demişlerdir. Bir süre sonra Resûlullah (s.a.s.) dışarı çıkmış ve şöyle buyurmuştur: “Allah bir takım kimselerin kalplerini kendi rızası için süttten daha yumuşak oluncaya kadar yumuşatır. Yine kendi rızası için bir takım kimselerin kalplerini taştan daha katı olacak kadar katılaştırır. Ey Ebû Bekir senin örneğin, “*Kim bana uyarsa, şüphesiz ki o bendendir. Kim de bana karşı gelirse şüphesiz ki Sen çok bağışlayansın, Rahîmsin.*” (İbrâhim 36) diyen İbrâhim’e benzer. Yine, Ey Ebû Bekir sen, “*Şâyet onlara azap edersen, şüphesiz ki onlar Senin kullarıdır. Eğer onlara mağfiret buyurursan, şüphesiz ki Sen Azîzsın, Hâkimsin.*” (Mâide, 118) diyen İsa’ya benzersin. Sen de Ey Ömer, “*Rabbim, yeryüzünde kâfirlerden dönüp dolaşacak kimse bırakma.*” (Nuh, 26) diyen Nuh’a benzersin. Yine, Ey Ömer sen, “*Rabbimiz, mallarını yok et. Kalplerini şiddetle mühürle ve sık. Çünkü onlar, o can yakıcı azabı görünceye kadar iman etmeyeceklerdir.*” (Yunus, 88) diyen Mûsâ’ya benzersin. Siz, maddî bakımdan ihtiyaç içerisindeyiz. O bakımdan hiçbir kimse fidye ödemedi kurtulamayacaktır yahut da boynu

⁵⁷ Buhârî, “Tefsir (Bakara)”, 9; Müslim, “Fedâilu’s-sahâbe”, 24; Sevrî, Ebû Abdullah Süfyan b. Saîd b. Meskuk Süfyan (161/778), *Tefsiru Süfyan es-Sevrî*, s. 49; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 232; Taberî, *Câmiü’l-Beyânî ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’an*, II, 522, 523; İbn Ebî Dâvud, *a.g.e.*, I, 404; İbn Abdülber, *a.g.e.*, III, 1147; Râzî, *a.g.e.*, VIII, 266; Kurtubî, *a.g.e.*, II, 112, X, 66, XIV, 221; İbn Kesîr, *Tefsir*, I, 174, 175, IV, 415-416; Suyûtî, *Târihü’l-Hulefâ*, s. 138-139; Suyûtî, *İtkân*, I, 51, 99; Zerkânî, *a.g.e.*, I, 100.

⁵⁸ Geniş bilgi için bkz. Mustafa Fayda, “Bedir Gazvesi”, *DİA*, İstanbul 1992, V, 325-327.

vurulacaktır.” Bunun üzerine Yüce Allah: “*Yeryüzünde ağır bas(ıp küfrün belini iyice kır)ıncaya kadar hiçbir peygambere esirler sahibi olmak yakışmaz. Siz, geçici dünya malını istiyorsunuz, Allah ise (sizin için) âhireti istiyor. Allah daima üstün, hüküm ve hikmet sahibidir. Eğer Allah’tan, (yanılma ile verilen hükümlerden ötürü azap etmemek hakkında) bir yazı geçmemiş olsaydı, aldığınız fideden dolayı size mutlaka büyük bir azap dokunurdu.*” (Enfâl, 67-68) âyetlerini vahy etmiştir.⁵⁹ Vahiy inince, Hz. Peygamber, Hz. Ömer’e: “Allah’a hamd olsun, Bedir esirleri hakkında, senin görüşüne göre vahiy indirdi.” buyurmuştur. Hz. Ömer de vahyin kendi görüşüne muvâfık indiğini duyunca: “Bedir esirleri hakkındaki görüşüm sebebiyle Allah’a hamd olsun.” ifadelerinde bulunmuştur.⁶⁰

Söz konusu âyetler inince Resûlullah’ın (s.a.s.): “Hattâb’ın oğluna muhalefet ettiğimiz için nerdeyse bize azap isabet edecekti. Ve eğer azap inmiş olsaydı, Ömer müstesna hiç kimse kurtulamayacaktı.” buyurduğu da nakledilmiştir.⁶¹

Bedir savaşıyla ilgili olarak şöyle bir nakil daha bulunmaktadır: “Hz. Peygamber, ashabla Bedir’e çıkma hususunda istişare edince, Hz. Ömer çıkmayı işaret etti ve bunun üzerine “*(Ganimetlerin bölüştürülmesinde bazı kimselerin hoşnutsuzluk göstermesi, daha önce, Bedir Savaşı’na çıkmayı hoş görmeyenlerin durumuna benzer). Nitekim hak uğruna (savaşa gitmek için) Rabbin seni, evinden çıkardığı zaman, mü’minlerden birtakımı, bundan hoşlanmıyordu.*” (Enfâl, 5) âyeti nâzil oldu.”⁶²

4. İfk Hâdisesi

Resûlullah (s.a.s.), Benî Mustalık Gazvesi’nden dönerken, beraberinde götürdüğü Hz. Aişe, ordunun mola verdiği bir sırada boynundaki

⁵⁹ Vâkıdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vakıd el-Eslemî (207/823), *el-Megâzi*, (Thk. Marsden Jones Vakıdî), Beyrut ts., I, 108-110; Taberî, *Câmiü’l-Beyânî ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’an*, XI, 273-274; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, 1730-1732; İbn Atıyye, *a.g.e.*, II, 552; Kurtubî, *a.g.e.*, VIII, 46-47. Benzer rivâyetler için bkz. Mukâtil b. Süleymân, *a.g.e.*, II, 29-30; Râzî, *a.g.e.*, V, 508-509; Taberî, *Kitâbü’r-Riyâzi’n-Nâzire*, I, 200-202; Kurtubî, *a.g.e.*, XIV, 221; İbn Kesîr, *Tefsir*, II, 338-339. Hâdisenin detayı verilmeksizin yer verilen kaynaklar için bkz. Semerkandî, *a.g.e.*, II, 26; Râzî, *a.g.e.*, VI, 115; Kurtubî, *a.g.e.*, X, 66; Neseî, *a.g.e.*, II, 111-112; İbn Kesîr, *Tefsir*, IV, 415-416; Suyûtî, *Târîhü’l-Hulefâ*, s. 139.

⁶⁰ Mukâtil b. Süleymân, *a.g.e.*, II, 30.

⁶¹ Mukâtil b. Süleymân, *a.g.e.*, I, 33; Vâkıdî, *a.g.e.*, I, 110; Taberî, *Câmiü’l-Beyânî ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’an*, XI, 283; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, V, 1735; Semerkandî, *a.g.e.*, II, 26; İbn Atıyye, *a.g.e.*, II, 554; Kurtubî, *a.g.e.*, VIII, 46-47; Neseî, *a.g.e.*, II, 112. Benzer rivâyetler için bkz. Râzî, *a.g.e.*, V, 508-509; Kurtubî, *a.g.e.*, XIV, 221; İbn Kesîr, *Tefsir*, II, 338-339; Detayı verilmeksizin bahsi geçen kaynaklar için bkz. Râzî, *a.g.e.*, VI, 115; Kurtubî, *a.g.e.*, X, 66; İbn Kesîr, *Tefsir*, IV, 415-416; Suyûtî, *Târîhü’l-Hulefâ*, s. 139.

⁶² Suyûtî, *Târîhü’l-Hulefâ*, s. 140. Bu hâdiseye Hz. Ömer’in muvafaklarından biri olarak da gösterilmiştir. Bkz. Hâmid b. Ali b. İbrâhim b. İmâdüddîn b. Muhibbüddîn ed-Dimeşkî’l-Hanefî el-İmâdî (1170/1758), *ed-Düverü’l-Müstetâb fî Muvâfakâti Ömer İbni’l-Hattâb ve Ebî Bekr ve Ali Ebî Turab ve Tercümetuhum me’a ‘İddeti mine’l-Ashâb*, (Thk. Mustafa Osman Samide), Beyrut 1996, s. 81-82

gerdanlığını düşürdüğünü fark eder. Gerdanlığını ararken kafileden geri kalır. Daha sonra kafilede artçı olarak görev yapan Safvân b. Muattal tarafından kafileye yetiştirilir. Bu olay, münafıklardan Abdullah b. 'Ubey'in dedikodularıyla büyü ve bu hâdiseye ifk hâdisesi denir.⁶³

Resûlullah (s.a.s.), ifk hâdisesi hususunda ashabla istişare ettiğinde Hz. Ömer: "Seni onunla kim evlendirdi Ya Resûlellah" diye sormuş; Hz. Peygamber de: "Allah" cevabını vermiştir. Bunun üzerine Hz. Ömer: "Bu hususta Rabbim seni yalnız bırakmaz." ifadelerinde bulunmuştur. Bunun üzerine "Onu işittiğiniz zaman, "Bunu konuşmamız bize yakışmaz, hâşâ, bu, büyük bir iftirâdır." demeniz gerekmez miydi?" (Nûr, 16) âyeti nâzil olmuştur.⁶⁴ Böylece Hz. Ömer'in bu hâdisedeki duruşu ve söylemi âdeta vahiy tarafından onaylanmıştır.

5. Resûlullah'ın Eşlerinin Tesettürü

Rivâyete göre Hz. Ömer bir gün: "Ey Allah'ın Resûlü! Hanımların ile diğer insanlar arasına perde gersen, çünkü onların yanına iyi kimseler de kötü kimseler de girer."⁶⁵ demiştir. Bunun üzerine yüce Allah: "Ey inananlar, (rastgele) Peygamber'in evlerine girmeyin. Ancak yemek için size izin verilir de girerseniz (erkenden gelip) yemeğin pişmesini beklemeyin. Çağrıldığımız zaman girin; yemeği yiyince dağılın, söze dalmayın. Çünkü bu (davranışınız) Peygamber'i incitiyor, fakat o, (size bunu söylemekten) utanıyordu. Ama Allah, gerçek (i söylemek)ten utanmaz. Onlardan (yani Peygamber'in hanımlarından) bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin. Bu, hem sizin kalpleriniz, hem de onların kalpleri için daha temizdir. Sizin, Allah'ın Elçisini incitmeniz ve kendisinden sonra onun eşlerini nikâhlamanız asla olamaz. Çünkü bu, Allah katında büyük (bir günah)tır." (Ahzâb, 53) buyruğunu indirmiştir.⁶⁶

Burada Hz. Ömer'in toplumun yararına olacak şekilde bir tespitinin olduğunu ve bu tespitin vahiyyle onaylandığını görüyoruz. Bu durum Hz. Ömer'in firâsetini göstermesi açısından kayda değerdir.

⁶³ Mustafa Fayda, "İfk Hadisesi", *DİA*, XXI, 507-508. Bu hâdisa hakkında detaylı bilgi edinmek için bkz. Taberî, *Tarih*, II, 610-619; Suyûtî, *ed-Dürri'l-Mensûr*, X, 663-680.

⁶⁴ Taberî, *Kitâbü'r-Riyâzi'n-Nâzire*, I, 204-205; Suyûtî, *Târîhü'l-Hulefâ*, s. 140; Muhammed Bedreddin el-Huseynî, *Feydu'l-Vehhâbi fî Muvâfakâti Seyyidinâ Ömer İbni'l-Hattâb*, Suriye 2002, s. 70; el-Kâdî, *a.g.e.*, s. 21; el-İmâdî, *a.g.e.*, s. 85-91.

⁶⁵ Hz. Ömer Hz. Peygamber'e bunu ilettiğinde, bu isteğe karşılık, Peygamber'in (s.a.s.) eşlerinden Zeynep, Ey İbn Hattâb! Sen bizi mi kısıkanıyorsun? Vahiy bizim evimizde iniyor, şeklinde serzenişte bulunmuştur. Bkz. Sa'lebî, *a.g.e.*, VIII, 59-60.

⁶⁶ Buhârî, "Tefsir (Bakara)", 9; Müslim, "Fedâilu's-sahâbe", 24; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 232, 272; Taberî, *Câmiü'l-Beyânî 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, XIX, 164,165; İbn Ebî Dâvud, *a.g.e.*, I, 406; Beyhakî, *a.g.e.*, VII, 87; Râzî, *a.g.e.*, III, 266; Kurtubî, *a.g.e.*, II, 112, X, 66, XIV, 221, 227, 230; İbn Kesîr, *Tefsir*, IV, 415-416; Taberî, *Kitâbü'r-Riyâzi'n-Nâzire*, I, 202, 204; Suyûtî, *Târîhü'l-Hulefâ*, s. 139; Zerkânî, *a.g.e.*, I, 100; İbn Âşur, *Tahrîr*, XXII, 81.

6. Başkalarının Yanına Girerken İzin İsteme

Hz. Ömer'in muvâfakâtlarından biri de bir yere girerken izin istenmesini içeren âyettir. Bu âyetin inmesine vesile olan hâdise şöyle gelişmiştir: Hz. Peygamber (s.a.s.), Ensar'dan Müdleç b. 'Amr adındaki çocuk yaşta bir köleyi, Hz. Ömer'i çağırması için göndermiştir. Köle, Hz. Ömer'i evinde uyur vaziyette bulmuş, kapıyı tıkladı ve içeri seslenmiştir. Fakat Hz. Ömer uyanmamıştır. Derken o köle içeri girmiş ve tam o sırada Hz. Ömer'in avret yerleri açılmış, Hz. Ömer de kölenin kendisini gördüğünü zannetmiştir. Bunun üzerine Hz. Ömer: "Allah'ın, oğullarınızı, kadınlarınızı, hizmetçilerinizi, şu saatlerde izinsiz olarak yanınıza girmekten nehyetmesini ne kadar da arzu ederdim!" demiş ve o çocukla beraber Hz. Peygamber'in yanına gelmiş, "Ey inananlar, ellerinizin altında bulunan (köle ve hizmetçi)ler ve henüz erginliğe ermemiş çocuklarınız üç vakitte (odalarınıza girebilmek için) izin istesinler: Sabah namazından önce, öğle vakti elbisenizi çıkar(ıp yat)acağınız zaman ve yatsı namazından sonra. Bunlar sizin üstünüzün açılacağı üç vakittir. Bunların dışında (hizmetçilerin ve çocukların, izin almadan içeri girmelerinden dolayı) ne size, ne de onlara bir günah yoktur. (Onlar sizin) yanınızda dolaşırlar, birbirinizin yanına girip çıkarsınız. Allah âyetleri size böyle açıklar. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sâhibidir." (Nûr, 58) âyetinin Hz. Peygamber'e nâzil olduğunu görmüştür.⁶⁷

7. Oruç İbadeti

Kaynaklarda Hz. Ömer'in muvâfakât ettiği âyetlerden biri de Bakara 186. âyet olarak geçmektedir. Bu âyet-i kerîmenin nüzûl sebebi hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Bu görüşlerden birine göre, bu âyet Hz. Ömer'in yaşadığı bir hâdiseyi Hz. Peygamber'e üzüntülü bir şekilde arz etmesinden sonra inmiştir.⁶⁸ Söz konusu hâdise şöyle gelişmiştir:

Müslümanların yemelerini, içmelerini ve eşleriyle birleşmelerini helâl kılan oruçla ilgili âyet nâzil olmadan önce, kişinin akşam olup da iftar edince, bu zamandan itibaren yatsı vaktine erişip namazını kılincaya veya bundan önce yatıp uyumasına kadar yemesi, içmesi ve eşiyle cinsel ilişkide bulunması helaldî ve bir yasaklama yoktu. Ancak yatsı namazını kıldıktan ya da yatıp uyuduktan sonra artık hiçbir şey yapmaksızın ertesi akşama kadar kendisine yeme, içme ve eşleriyle cinsel ilişkide bulunma haram kılınmıştı.⁶⁹

⁶⁷ Mâverdî, *a.g.e.*, IV, 120; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, VI, 60; Râzî, *a.g.e.*, VIII, 416; Kurtubî, *a.g.e.*, XII, 304; Taberî, *Kitâbü'r-Riyâzi'n-Nâzire*, I, 206. Detayları verilmeksizin Bkz. Sa'lebî, *a.g.e.*, VII, 116; Firuzâbâdî, *a.g.e.*, s. 298; Suyûtî, *Târîhü'l-Hulefâ*, s. 141.

⁶⁸ Mukâtil b. Süleymân, *a.g.e.*, I, 97-98; Kurtubî, *a.g.e.*, II, 308; Neseffî, *a.g.e.*, I, 95.

⁶⁹ Süleymân b. Mukâtil, *a.g.e.*, I, 97; Sevrî, *a.g.e.*, s. 57; Mâverdî, *a.g.e.*, I, 236; Neseffî, *a.g.e.*, I, 95; Hâzin, Alaeddin Ali b. Muhammed b. İbrâhim el-Bağdadi (741/1341), *Lübâbü't-Te'vîl fî Meâni't-Tenzîl*, Beyrut 1979/1399, I, 161; Suyûtî, *ed-Dürri'l-Mensûr*, II, 273, 274; Şevkânî, *Fethü'l-Kadîr*, I, 187.

Böyle bir zamanda, Hz. Ömer'in bir akşam uyuduğu, böylece oruç başladıktan sonra da eşiyile birleştiği bildirilirken, diğer rivâyetlerde ise, O'nun Hz. Peygamber'in yanından eve geç vakitte döndüğü, eşinin uyumuş olduğunu gördüğü ve ona yaklaşmak istediği, eşinin, ben uyudum demesi üzerine, hayır uyumadın diyerek ona yaklaştığı ifade edilir. Hz. Ömer bu durumun gerçekleşmesinden sonra Resûlullah'a (s.a.s.) gelmiş ve şöyle demiştir: "Yaptığım şeyden dolayı kendimi, sana ve Allah'a şikâyet ederim." Hz. Peygamber: "Ne yaptın ya Ömer?" diye sormuş; Hz. Ömer: "Ben nefsim uydum ve uyuduktan sonra eşimle birleştim. Hâlbuki oruç tutmak istiyordum." demiştir. Bunun üzerine "(Ey kocalar), oruç tuttuğunuz günlerin gecelerinde, eşlerinize yaklaşmak size helal kılındı. Eşleriniz sizin elbiseleriniz, siz de eşlerinizin elbiselerisiniz. Allah nefsinize güvenemeyeceğinizi bildiği için yüzünüze bakıp, size bu lütufta bulundu. Artık bundan böyle onlara yaklaşıp Allah'ın sizin için takdir buyurduğu neslin arayışı içinde olun. Şafak vakti, günün ağarması gecenin karanlığından fark edilinceye kadar yiyin için. Sonra gece girinceye kadar orucu tamamlayın. Mescitlerde itikâfta bulunduğunuz sırada eşlerinize yaklaşmayın. Bunlar Allah'ın yasak sınırlarıdır, sakın o hudutlara yaklaşmayın. İşte böylece Allah insanlara, zararlılardan sakınıp korunmaları için âyetlerini iyice açıklar." (Bakara, 187) âyet-i kerîmesi nâzil olmuştur.⁷⁰

Bazı rivâyetlerde ise, Hz. Ömer'in uyuduktan sonra uyanıp hanımına yaklaştığı; yine başka bir sahâbînin de uyuyup uyandıktan sonra bir şeyler yemek istediği fakat kendisine yemek verilmediği ve bu hâdiseler üzerine bu âyetin nâzil olduğu ifade edilir.⁷¹

Bu âyetin Hz. Ömer'in başından geçen hâdiseler sebebiyle mi yoksa Kays'ın uyuduktan sonra yemek yemesi sebebi üzerine mi indiği hususu tartışılmıştır.⁷² Bu hususta Kurtubî'nin tespitleri şöyledir: "Âyet-i kerîmede geçen "hainlik etmekte olduğunuz- *تَخْتَانُونَ* " buyruğu "hiyanet-*الخيانة* " den gelmektedir. Bu hususta şöyle söylenmiştir: "İşte ilahî inâyet ve makâmın yüksekliğinin şerefi böyle olmalıdır. Ömer (r.a.) kendi nefesine hainlik etti. Allah bu sebeple o hâinliğin tövbesini ümmete bir kural kıldı. Onun için Allah, ümmetin yükünü hafifletti. İşte bu da âyetin nüzûl sebebinin Hz.

⁷⁰ Süleymân b. Mukâtil, I, 97-98; Sevrî, a.g.e., s. 57-58; Taberî, *Câmiü'l-Beyâni 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, III, 236; İbn Ebî Hâtim, a.g.e., I, 315-317; Sa'lebî, a.g.e., II, 76; Vâhidî, a.g.e., s. 152; Kurtubî, a.g.e., II, 308, 315; Hâzin, a.g.e., I, 161; İbn Keşîr, *Tefsir*, I, 220, 226-227; Suyûtî, *ed-Dürri'l-Mensûr*, II, 273, 274; Suyûtî, *Tarihu'l-Hulefa*, 140-141; Âlusî, a.g.e., II, 64.

⁷¹ Taberî, *Câmiü'l-Beyâni 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, III, 187, 233-234; İbn Ebî Hâtim, a.g.e., I, 316; Mâverdî, a.g.e., I, 245; İbn Atıyye, a.g.e., I, 257; Suyûtî, *ed-Dürri'l-Mensûr*, II, 273. Burada bahsi geçen sahâbî Ebû Kays b. Sırme el-Ensârî'dir. Bkz. Tirmizi, "Tefsir", 3; Mâverdî, a.g.e., I, 245.

⁷² İbn Ebî Hâtim, a.g.e., I, 316; Mâverdî, a.g.e., I, 236; İbn Atıyye, a.g.e., I, 257; Kurtubî, a.g.e., II, 314; Suyûtî, *ed-Dürri'l-Mensûr*, II, 273.

Ömer'in hanımıyla temasta bulunması olduğunu, Kays'ın açlığı meselesinin olmadığını göstermektedir. Çünkü eğer sebep Kays'ın açlığı dolayısıyla yemek yemesi olsaydı yüce Allah burada: “Şimdi artık yeyiniz.” buyurmalıydı. Yüce Allah'ın burada hanımlara yaklaşmakla başlaması âyetin Hz. Ömer sebebiyle indiğini gösterir. Ayrıca “Fecrin... yiğün için” buyruğu Kays'ın başına gelen olayın cevabını teşkil etmektedir. Bundan önceki ise Hz. Ömer'in başından geçen olayın cevabıdır. Hz. Ömer'in başından geçen olayın öne alınması, daha önemli olduğundandır.”⁷³

Hz. Ömer'in itirafından sonra sahâbeden başkaları da aynı şikâyet ile Hz. Peygamber'e başvurmuşlardır.⁷⁴ Mukâtil b. Süleyman da: “Diğer Müslümanlar da gelip Resûlullah'a (s.a.s.) durumlarını itiraf ettiler de bunun üzerine: “Kullarım sana Beni sorarlarsa, bilsinler ki Ben, şüphesiz onlara yakınum. Benden isteyen, dua ettiğinde duasını kabul ederim. Artık onlar da davetimi kabul edip Bana inansınlar ki doğru yolda yürüyenlerden olsunlar.” (Bakara, 186) âyeti inmiştir.”⁷⁵ demektedir.

8. İçkinin Yasaklanması

İslam dininde alkollü içeceklerin tüketilmesinin haram kılınması tedrici bir süreçte gerçekleşmiştir. Hz. Ömer'in bu süreç içerisindeki beyanları vahiyle onaylanmıştır. Söz konusu süreci ve yaşananları şöyle sıralayabiliriz:

İçki haram kılınmadan önce Hz. Ömer ve bir grup sahâbe,⁷⁶ Hz. Peygamber'e gelmişler ve: “Ya Resûlellah! Bize içkinin hükmünü söyle. Çünkü içki, bizim aklımızı gideriyor, malımızı tüketiyor.” demişlerdir. Bunun üzerine: “Sana şarap ve kumar hakkındaki hükmü sorarlar. De ki: İkisinde de hem büyük günah, hem de insanlara bazı menfaatler vardır. Fakat günahları menfaatlerinden daha çoktur. Bir de senden ne infak edeceklerini sorarlar. De ki: İhtiyacınızdan artanı harcayın. Böylece Allah size âyetlerini açıklıyor ki dünya ve ahiret hakkında düşünesiniz.” (Bakara, 219) âyeti nâzil olmuştur.⁷⁷ Rivâyetlerin bir kısmında Hz. Ömer'in:

⁷³ Kurtubî, *a.g.e.*, II, 317-318.

⁷⁴ Sa'lebî, *a.g.e.*, II, 76; İbn Atıyye, *a.g.e.*, I, 257; Hâzin, *a.g.e.*, I, 161.

⁷⁵ Süleymân b. Mukâtil, *a.g.e.*, I, 98.

⁷⁶ Mukâtil b. Süleymân, *a.g.e.*, I, 116; Taberî, *Câmiü'l-Beyâni 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, VIII, 658; Sa'lebî, *a.g.e.*, II, 141; Râzî, *a.g.e.*, II, 396, 398; Kurtubî, *a.g.e.*, V, 200; Taberî, *Kitâbü'r-Riyâzi'n-Nâzire*, I, 205; Nesefî, *a.g.e.*, I, 109; Hâzin, *a.g.e.*, I, 208; Suyûtî, *İtkân*, IV, 94; Suyûtî, *Târîhü'l-Hulefâ*, s. 140; Elmalılı, *a.g.e.*, II, 761, 763.

⁷⁷ Ebû Dâvud es-Sicistânî, Süleymân b. Eş'as b. İshak el-Ezdî (275/889), *Sünenü Ebî Dâvud*, İstanbul 1992/1413., “Eşribe”, 1; Tirmizi, “Tefsir”, 6; Sa'lebî, *a.g.e.*, II, 141; Vâhidî, *a.g.e.*, s. 164; Râzî, *a.g.e.*, II, 396; Kurtubî, *a.g.e.*, V, 200; Taberî, *Kitâbü'r-Riyâzi'n-Nâzire*, I, 205; Suyûtî, *İtkân*, IV, 94; Suyûtî, *Târîhü'l-Hulefâ*, 140. Bu sözlerin Hz. Ömer'in duası olduğu şeklinde rivâyet vardır. Bkz. Taberî, *Câmiü'l-Beyâni 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, VIII, 658.

“Allah’ım içki hususunda bize rahatlatıcı bir beyanda bulun,⁷⁸ bize içki hakkındaki hükmünü bildir.”⁷⁹ şeklindeki duasının ardından, bu âyetin indiği bildirilmektedir. Bu âyet nâzil olduktan sonra Müslümanlar’dan bir kısmı içki içmeye devam etmiş, diğer bir kısmı ise içkiyi bırakmıştır.⁸⁰ İçki içmeye devam edenler: “Biz günah için değil de faydası için içmekteyiz.” demişlerdir.⁸¹

Bakara Sûresi’nin 219. âyeti inince Hz. Ömer çağırılmış ve kendisine âyet-i kerîme okunmuştur. Bunun üzerine Hz. Ömer: “Allah’ım içki hususunda bize rahatlatıcı bir beyanda bulun.” şeklinde dua etmiştir. Hz. Ömer’in bu duasının ardından: “*Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi hakkıyla bilmedikçe namaza yaklaşmayın. Yolculuk dışında cünüp iken de gusletmedikçe namaz kılmayın. Eğer hasta veya yolculuktaysanız veyahut tuvaletten gelmiş yahut hanımlarınızla yatmış olur da gusledecek su bulamazsanız, o vakit temiz toprağa teyemmüm edin, arınmak niyetiyle yüzünüze ve ellerinize mesh edin. Muhakkak ki Allah Afîv ve Gafurdur: Af ve mağfireti boldur.*” (Nîsâ, 43) âyeti inmiştir.⁸² Bu âyet nâzil olunca, içki içenlerin sayısı azalmıştır.⁸³

Diğer bir rivâyette ise, şöyle denilmiştir: “Abdurrahman b. Avf bir yemek hazırlamış ve ashâbı davet etmiştir. Sonra içki içmişler, sarhoş olmuşlar ve bu arada namaz vakti girmiştir. Namaz kıldırmak üzere Hz. Ali imam olarak öne geçmiştir. Hz. Ali, Kâfirûn Sûresi’ni “*Deki ey kâfirler, sizin taptıklarınıza ben tapmam. (Kâfirûn, 1-2) ve biz sizin taptıklarınıza taparız.*” diye okumuştur. Bunun üzerine Yüce Allah: “*Ey iman edenler, sarhoşken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın.*” (Nîsâ, 43) buyruğunu indirmiştir.⁸⁴ Bu âyet inince Hz. Ömer tekrar çağırılmış ve kendisine bu âyet-i kerîme okunmuştur.⁸⁵ Nîsâ Sûresi 43. âyet nâzil olduktan sonra içki içenlerin sayısı hayli azalmış⁸⁶ olmakla birlikte sabah namazından sonra

⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 322; Ebû Dâvud, “Eşribe”, 1; Tirmizi, “Tefsir”, 6; Taberî, *Câmiü’l-Beyâni ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’an*, VIII, 657; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, II, 388; Mâverîdî, *a.g.e.*, II, 64; Kurtubî, *a.g.e.*, V, 200; Taberî, *Kitâbü’r-riyâzi’n-nâzire*, I, 205.

⁷⁹ Fîruzâbâdî, *a.g.e.*, s. 30.

⁸⁰ Râzî, *a.g.e.*, II, 396; Neseî, *a.g.e.*, I, 109.

⁸¹ Kurtubî, *a.g.e.*, V, 200.

⁸² Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, I, 322; Ebû Dâvud, “Eşribe”, 1; Tirmizi, “Tefsir”, 6; Taberî, *Câmiü’l-Beyâni ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’an*, VIII, 657; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, II, 388-389; Kurtubî, *a.g.e.*, V, 200; Taberî, *Kitâbü’r-Riyâzi’n-Nâzire*, I, 205; Suyûtî, *Târîhü’l-Hulefâ*, s. 140.

⁸³ Râzî, *a.g.e.*, II, 396.

⁸⁴ Mukâtil b. Süleymân, *a.g.e.*, I, 230; Semerkandî, *a.g.e.*, I, 356; Râzî, *a.g.e.*, II, 396; Kurtubî, *a.g.e.*, V, 200; Neseî, *a.g.e.*, I, 109. İsimler zikredilmeksizin bkz. Nehhâs, *a.g.e.*, II, 94.

⁸⁵ Ebû Dâvud, “Eşribe”, 1; Kurtubî, *a.g.e.*, V, 200.

⁸⁶ Neseî, *a.g.e.*, I, 109.

Kuşluk vaktine kadar içenler olmuştur. Böylece ayık halde namaz kılmışlardır.⁸⁷

İçki hakkındaki kesin hükmü bildiren âyetlerin nüzûl sebebi ise şöyledir: Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın bulunduğu bir grup, yemek için bir araya gelmişler ve yemek esnasında içki içerek sarhoş olmuşlardır. Akabinde karşılıklı övünmeye ve şiirler okumaya başlamışlardır. Bu sırada Sa'd b. Ebî Vakkâs, içinde Ensar'ın hicvedildiği bir şiir okumuş, bunun üzerine ensârdan birisi devenin çene kemiğiyle ona vurmuş ve başından yaralamıştır. Bu hâdise⁸⁸ ve benzerleri sebebiyle Hz. Ömer, Hz. Peygamber'e gelmiş ve içkinin zararlarını ve içki içmekten dolayı insanların başına gelenleri anlatmıştır.⁸⁹ Daha sonra da: "Allah'ım, bize içki hakkında, sıkıntımızı giderecek bir açıklama gönder." şeklinde duada bulunmuştur. Bunun üzerine: "*Ey iman edenler! Şarap, kumar, putlara kurban kesilen sunaklar, fal okları, şeytana ait murdar işlerden başka bir şey değildir. Bunlardan geri durun ki felah bulasınız. Şarap ve kumarla Şeytanın yapmak istediği tek şey, sizin aranızda düşmanlık ve kin salmak, sizi Allah'ı zikretmekten ve namazdan alıkoymaktır. Artık bu habis şeylerden vazgeçtiniz değil mi?*" (Mâide, 90-91) âyetleri nâzil olmuştur.⁹⁰ Bu âyet inince Hz. Ömer: "Vazgeçtik ya Rabbi!⁹¹ İçki malı heba eder, akı yok eder."⁹² demiştir. Bir rivâyette de bu âyet inince Hz. Ömer: "Bugün senin vay haline içki. Kumarla birlikte anıldın." demiştir.⁹³ Bu âyetin nüzûlünden sonra Resûlullah'ın (s.a.s.) münâdîsi Medine sokaklarında dolaşarak "İçki haram kılındı" diye nida etmeye başlamıştır.⁹⁴

⁸⁷ Mukâtil b. Süleymân, *a.g.e.*, I, 230.

⁸⁸ Mukâtil b. Süleymân, *a.g.e.*, I, 231; Râzî, *a.g.e.*, II, 396. Bu âyetin inişine sebep bir benzer hâdise için bkz. Neseî, *a.g.e.*, I, 109.

⁸⁹ Kurtubî, *a.g.e.*, VI, 286; Neseî, *a.g.e.*, I, 109.

⁹⁰ Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, I, 322; Ebû Dâvud, "Eşribe", 1; Tirmizi, "Tefsir", 6; Taberî, *Câmiü'l-Beyâni 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, VIII, 657-658; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, IV, 1200; İbn Atıyye, *a.g.e.*, II, 233; Râzî, *a.g.e.*, II, 396; Kurtubî, *a.g.e.*, VI, 286; Taberî, *Kitâbü'r-Riyâzi'n-Nâzire*, I, 205; Neseî, *a.g.e.*, I, 109; İbn Kesîr, *Tefsir*, I, 262-263. İçkinin haram kılınmasının, Hz. Ömer'in Muvâfakatlerinden gösterildiği kaynaklardaki farklı anlatımlar için bkz. Semerkandî, *a.g.e.*, I, 457; Râzî, *a.g.e.*, IV, 85, VI, 115; Kurtubî, *a.g.e.*, V, 200; İbn Kesîr, *Tefsir*, I, 512; Suyûtî, *Târîhi'l-Hulefâ*, s. 139; Elmalılı, *a.g.e.*, II, 764.

⁹¹ Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, I, 322; Ebû Dâvud, "Eşribe", 1; Tirmizi, "Tefsir", 6; Taberî, *Câmiü'l-Beyâni 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, III, 683, VIII, 658; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, IV, 1200; Nehhâs, *a.g.e.*, I, 172; İbn Atıyye, *a.g.e.*, II, 233; Râzî, *a.g.e.*, II, 396; Kurtubî, *a.g.e.*, VI, 286; Neseî, *a.g.e.*, I, 109; İbn Kesîr, *Tefsir*, I, 262-263. Hz. Ömer bu ifadeyle âyette ki "Vazgeçtiniz değil mi?" istifhamının vücûb (emir) ifade ettiğine delalet ettiğini anlamıştır. Bkz. Halebî, *a.g.e.*, IV, 414.

⁹² İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, IV, 1200; Nehhâs, *a.g.e.*, I, 172; İbn Kesîr, *Tefsir*, I, 262.

⁹³ Taberî, *Câmiü'l-Beyâni 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, III, 681.

⁹⁴ Kurtubî, *a.g.e.*, V, 200.

9. Hz. Peygamber'in Hanımlarına Nasihat

Hız. Peygamber'le eşleri arasında bazı sebeplerden ötürü bazı sıkıntılar yaşanmıştır. Hız. Ömer, Resûlullah'ın (s.a.s.), hanımları sebebiyle sıkıntı yaşadığını duyunca onlara giderek nasihatla bulunmuştur.⁹⁵ Peygamber'in (s.a.s.) hanımlarından Ümmü Seleme, Hız. Ömer'in kendileri hususunda Resûlullah (s.a.s.) ile görüşmesi üzerine: "Ey Ömer Resûlullah'la eşleri arasına mı giriyorsun!"⁹⁶ derken; Zeynep ise: "Bize Resûlullah nasihat etmezken sen mi ediyorsun!"⁹⁷ şeklinde serzenişte bulunmuştur. Başka bir nakilde de Hız. Âişe ile görüştüğü onun da tepki verdiği, Hafsâ ile görüşmesinde ise Hafsâ'nın ağladığı bildirilmiştir.⁹⁸

Hız. Ömer bu hâdise hakkında şunları anlatır: "Resûlullah'ın (s.a.s.) hanımları kıskançlıkta birleştiler. Ben de onları tek tek dolaşıp: "O sizi boşarsa Allah O'na sizden hayırlısını verir." demiştim. Bunun üzerine: "O sizi boşarsa belki de Rabbi ona, sizden daha hayırlı, kendisini Allah'a teslim eden, inanan, gönülden itâ'at eden, tövbe eden, ibâdet eden seyâhat eden dul ve bâkire eşler verir." (Tahrim, 5) âyet-i kerîmesi indi."⁹⁹ Diğer bir rivâyette ise, Hız. Ömer'in şöyle dediği nakledilir: " 'Ey Allah'ın Resûlü' dedim. 'Kadınların hallerinden sana ağır gelen nedir? Eğer onları boşadıysan, şüphesiz Allah, O'nun melekleri, Cebrâil, Mikâil, ben, Ebû Bekir ve mü'minler seninle birlikteyiz.'¹⁰⁰ Allah'a hamdolsun ki bu türden ne kadar konuştumsa, Yüce Allah'ın söylediğim o sözleri tasdik edeceğini ummadığım çok nadirdir. İşte O'nu (s.a.s.) muhayyer bırakan "Eğer o sizi boşarsa..." (Tahrim, 5) âyeti ile "Ey Peygamber'in eşleri! Eğer ikiniz de Allah'a tövbe ederseniz, kaymış olan kalpleriniz düzelmiş olur. Eğer eşinizin aleyhinde yardımlaşarak bir şey yapmağa kalkarsanız, bilin ki Allah onun dostu, bundan başka Cebrâil, iyi müminler ve melekler de yardımcıdır." (Tahrim 4) âyeti nâzil oldu."¹⁰¹

⁹⁵ Müslim, "Talak", 30-31; İbn Kesîr, *Tefsir*, I, 174. Hız. Ömer Peygamber hanımlarıyla görüştüğünde henüz Hicap âyeti inmemiştir. Bkz. Ebû Avâne el-İsferayini, *a.g.e.*, III, 163.

⁹⁶ Müslim, "Talak", 31; İbn Atıyye, *a.g.e.*, V, 332

⁹⁷ Mâverdi, *a.g.e.*, VI, 43; İbn Atıyye, *a.g.e.*, V, 332; Taberî, *Kitâbü'r-Riyâzi'n-Nâzire*, I, 202.

⁹⁸ Müslim, "Talak", 30; Ebû Avâne el-İsferayini, *a.g.e.*, III, 163, 167; İbn Atıyye, *a.g.e.*, II, 83-84; Taberî, *Kitâbü'r-Riyâzi'n-Nâzire*, I, 202.

⁹⁹ Buhârî, "Tefsir (Bakara)", 9; Müslim, "Talak", 30, "Fedâilu's-şahâbe", 24; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 232, 272; Taberî, *Câmiü'l-Beyâni 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, XXIII, 99; Sa'lebî, *a.g.e.*, I, 270; Mâverdi, *a.g.e.*, VI, 43; Râzî, *a.g.e.*, VIII, 266; Kurtubî, *a.g.e.*, II, 112; XVIII, 193; Taberî, *Kitâbü'r-Riyâzi'n-Nâzire*, I, 202; İbn Kesîr, *Tefsir*, IV, 415-416; Zerkânî, *a.g.e.*, I, 100; Suyûtî, *Târîhü'l-Hulefâ*, s. 138-139; Suyûtî, *İtkân*, I, 99; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, I, 140.

¹⁰⁰ Müslim, "Talak", 30; Ebû Ya'la el-Mevsilî, *a.g.e.*, I, 149; İbn Atıyye, *a.g.e.*, V, 332; Kurtubî, *a.g.e.*, XVIII, 189-190; Taberî, *Kitâbü'r-Riyâzi'n-Nâzire*, I, 203.

¹⁰¹ Müslim, "Talak", 30; Ebû Avâne el-İsferayini, Yâkub b. İshâk b. İbrâhim (316/928), *Müsned-u Ebî Avâne*, Beyrut ts., III, 164; Kurtubî, *a.g.e.*, XVIII, 189-190.

İbn Abbâs'ın rivâyetine göre, Hz. Peygamber'in eşlerini boşadığına dair söylentiler çoğaldığında Hz. Ömer, Resûlullah'ın (s.a.s.) yanına girmiş ve bu durumu Resûlullah'la (s.a.s.) görüşmüş, ardından dışarı çıkıp “Resûlullah (s.a.s.) eşlerini boşamadı.” diye haykırmıştır. Bunun üzerine “*Kendilerine güven veya korku hususunda bir haber geldiğinde onu yayarlar; hâlbuki o haberi Peygamber'e veya kendilerinden buyruk sahibi olanlara götürselerdi, onlardan sonuç çıkarmaya kadir olanlar onu bilirdi. Allah'ın size bol nimeti ve rahmeti olmasaydı, pek azınız bir yana, şeytana uyardınız.*” (Nîsâ, 83) âyeti inmiştir.¹⁰²

10. Allah'ın ve Hz. Peygamber'in Hükümüne Rıza Göstermek

Hz. Ömer'in vahiy tarafından onaylanan bir tutumu ise şu hâdise sonrasında olmuştur: Bir münafıkla bir yahudi, bir mesele hakkında münakaşa etmişler; bunun üzerine Yahûdi: “Aramızda Ebû'l-Kasım Muhammed hakem olsun.”; Münafık ise: “Hayır, Ka'b b. Eşref olsun.” demiştir. Hakem hususunda anlaşamamalarının sebebi, Hz. Peygamber'in hakka göre hüküm vermesi, rüşvete iltifat etmemesi; Ka'b b. Eşref'in ise, son derece rüşvet düşkünü birisi olmasıdır. Zira bu davada Yahûdi haklı, Münafık ise haksızdır. İşte bu sebeple Yahûdi, Hz. Peygamber'in (s.a.s.); Münafık ise Ka'b b. Eşref'in huzurunda muhakeme olunmayı istemiştir. Yahûdi kendi teklifinde ısrar edince, ikisi birden Hz. Peygamber'in yanına gitmişlerdir. Hz. Peygamber de tarafları dinledikten sonra, Yahûdi'nin lehine, Münafık'ın aleyhine karar vermiştir. Bunun üzerine Münafık: “Bu hükme razı olmuyorum. Ebû Bekir'e gidelim.” demiştir. Hz. Ebû Bekir de Yahûdi'nin lehine hükmedince, münafık yine bu hükme razı olmayarak: “Aramızda Ömer karar versin.” demiştir.¹⁰³ Böylece Hz. Ömer'in yanına gitmişlerdir. Yahûdi söze başlayarak Hz. Peygamber'in ve Hz. Ebû Bekir'in Münafık'ın aleyhine karar verdiklerini, ama Münafık'ın onların hükümüne razı olmadığını söyleyince, Hz. Ömer Münafık'a: “Durum böyle mi?” diye sormuş; Münafık: “Evet” deyince, Hz. Ömer: “Hele bir durun, bir ihtiyacım var, içeri gireyim ve o ihtiyacımı göreyim, yanınıza geleceğim.” diyerek yanlarından ayrılmıştır. Evine girip, kılıcını alarak yanlarına çıkmış ve Münafık'ın boynunu vurmuştur.¹⁰⁴ Ardından: “Allah'ın ve Resûl'ünün

¹⁰² Müslim, “Talâk”, 30; Ebû Ya'la el-Mevsilî, *a.g.e.*, I, 149; Ebû Avâne el-İsferayini, *a.g.e.*, III, 165; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, III, 1014; Taberî, *Kitâbü'r-Riyâzi'n-Nâzire*, I, 203; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, I, 491.

¹⁰³ Râzî, *a.g.e.*, IV, 120; Kurtubî, *a.g.e.*, V, 264; Suyûtî, *ed-Dürri'l-Mensûr*, IV, 524-525; Suyûtî, *Târîhü'l-Hulefâ*, s. 141; Elmalılı, *a.g.e.*, II, 1383.

¹⁰⁴ Mukâtil b. Süleymân, *a.g.e.*, I, 238; Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed (538/1144), *el-Keşşâf 'an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Ekâvil fi Vucûhi't-Te'vîl*, (Thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavviz, Fethi Abdurrahman Ahmed Hicazi), Riyad 1998/1418, II, 96; Râzî, *a.g.e.*, IV, 120; Kurtubî, *a.g.e.*, V, 264; Suyûtî, *ed-Dürri'l-Mensûr*, IV, 524-525; Suyûtî, *Târîhü'l-Hulefâ*, s. 141; Elmalılı, *a.g.e.*, II, 1383.

hükmüne rıza göstermeyene benim hükmüm budur.” demiştir.¹⁰⁵ Yahûdi kendisinin de aynı âkıbete uğramasından korkarak kaçmış; Münafık’ın akrabaları ise, Hz. Peygamber’e giderek Hz. Ömer’i şikâyet etmişlerdir.¹⁰⁶ Resûlullah (s.a.s.) şikâyet üzerine: “Ömer’in bir mümini öldürdüğünü zannetmem.” buyurmuştur.¹⁰⁷ Daha sonra Hz. Peygamber, Hz. Ömer’e hâdiseyi sorunca, O: “Ya Resûlullah, o senin verdiğin hükmü kabul etmemiştir.” diyerek kendisini savunmuştur.¹⁰⁸ Tüm bu olanlar sonunda “Hayır, hayır! Senin Rabbin hakkı için, onlar aralarında ihtilaf ettikleri meselelerde seni hakem kılıp, sonra da verdiğin hükümden ötürü içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın sana tam bir teslimiyetle bağlanmadıkça iman etmiş olmazlar.” (Nîsâ, 65) âyeti inmiştir.¹⁰⁹ Âyetin inmesinin ardından Cebrâil (a.s.) gelerek Hz. Peygamber’e: “Ömer, fâruktur. Zira o, hak ile bâtılı birbirinden ayırmıştır.” demiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Hz. Ömer’e (r.a.): “Sen, fâruksun.” buyurmuştur.¹¹⁰

11. Münafık Olarak Ölenlere Rahmet Okumamak

Münafıkların başı olan Abdullah b. ‘Ubey öldüğünde Resûlullah (s.a.s.) cenaze namazına ‘Ubey’in oğlu tarafından davet edilmiş ve Abdullah için bir mağfiret sebebi olması için Hz. Peygamber’den kefen yapmak üzere gömleği istenmiştir. Resûlullah da (s.a.s) bu davete icabet etmiştir. Ancak namaz kılmak için cenazenin karşısına geçtiğinde Hz. Ömer, Hz. Peygamber’e: “Allah’ın düşmanı Abdullah b. Ubey’e gömleğini verip, cenaze namazını mı kılacaksınız?” diye serzenişte bulunmuştur. Resûlullah (s.a.s.) tebessüm etmiş ve lafı uzattığı için: “Ey Ömer benden geri dur! Ben iki şey arasında muhayyer bırakıldım ve birini seçtim. Bana “Onlar için sen ister Allah’tan af dile, ister dileme. Yetmiş kere bile istiğfar etsen, Allah onları asla affetmeyecektir. Evet, böyle! Çünkü onlar Allah’ı ve Resûlünü tanımayıp karşı geldiler. Allah da böylesi fâsiklar güruhunu emellerine kavuşturmaz.” (Tövbe, 80) denilmişti, eğer yetmiş aştığım takdirde bağışlanacağını bilmiş olsaydım, yetmişten fazla istiğfar ederdim.” buyurmuştur. Ardından Hz. Peygamber cenaze namazını kılmış ve cenazeyle beraber yürümüştür. Defin

¹⁰⁵ Mukâtil b. Süleymân, *a.g.e.*, I, 238; Zemahşerî, *a.g.e.*, II, 96; Elmalılı, *a.g.e.*, II, 1383-1384.

¹⁰⁶ Mukâtil b. Süleymân, *a.g.e.*, I, 238; Râzî, *a.g.e.*, IV, 120; Kurtubî, *a.g.e.*, V, 264; Suyûtî, *ed-Dürri’l-Mensûr*, IV, 524-525; Suyûtî, *Târîhü’l-Hulefâ*, s. 141; Elmalılı, *a.g.e.*, II, 1384.

¹⁰⁷ İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, III, 994.

¹⁰⁸ Râzî, *a.g.e.*, IV, 120; Kurtubî, *a.g.e.*, V, 264.

¹⁰⁹ İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, III, 994; Semerkandî, *a.g.e.*, I, 364; Râzî, *a.g.e.*, IV, 120; Kurtubî, *a.g.e.*, V, 264; Neseî, *a.g.e.*, I, 232-233; Suyûtî, *Târîhü’l-Hulefâ*, s. 141. Nîsâ Sûresi’nin 60-63. âyetlerinin nüzûl sebebi de bu hâdisedir. Bkz. Ömer Nasûhi Bilmen, *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meâli Alisi ve Tefsiri*, İstanbul 1992, II, 618.

¹¹⁰ Mukâtil b. Süleymân, *a.g.e.*, I, 238; Râzî, *a.g.e.*, IV, 120; Kurtubî, *a.g.e.*, V, 264; Zemahşerî, *a.g.e.*, II, 96; Elmalılı, *a.g.e.*, II, 1384.

işi bitinceye kadar da kabrin başında durmuştur. Definden bir zaman sonra şu âyet inmiştir: “*Ve onlardan ölen birinin üzerine asla namaz kılma, onun kabri başında durma. Çünkü onlar Allah’ı ve Elçisini tanımadılar ve yoldan çıkmış olarak öldüler.*” (Tövbe, 84) Bundan sonra Hz. Peygamber (s.a.s.) vefat edinceye kadar hiçbir münafığın cenaze namazını kılmamış ve kabri başında da durmamıştır. Hz. Ömer bu hâdise için: “Allah Resûlü (s.a.s.) en iyi bildiği halde Allah Resûlüne karşı, bu cüretime sonraları çok şaşıtm.” demiştir.¹¹¹

Bir başka nakilde ise, Hz. Ömer’in Resûlullah’a (s.a.s.) yukarıdaki hâdise¹¹² veya bir topluluk için mağfiret dilemesi sebebiyle¹¹³ “Münafıklar için mağfiret dilesen de dilemesen de bir” dediği ve ardından “*Onlar için mağfiret dilesen de, mağfiret dilemesen de onlar için birdir. Allah onları bağışlamayacaktır. Çünkü Allah, yoldan çıkan topluluğu yola iletmez.*” (Münâfikûn, 6) âyetinin indiği anlatılmıştır.

Resûlullah’ın (s.a.s.) burada gözettiği amacın, Abdullah b. ‘Ubey’in kabilesi Hazrec’i İslam’a ısındırmak olduğu ifade edilmiştir.¹¹⁴ Nitekim Resûlullah’ın (s.a.s.) Hz. Ömer’e: “Benim gömleğim, ondan, Allah’ın azabından herhangi bir şeyi savuşturamaz. Fakat umulur ki Cenâb-ı Hak bu sayede o münafıkların bin adedini İslâm’a girdirir.” buyurduğu nakledilir. Yine o gün münafıklardan bin kişinin, Abdullah b. ‘Ubey’in Resûlullah’ın (s.a.s.) gömleğine muhtaç olmasını görmeleriyle Müslüman olduğu da kaydedilmiştir.¹¹⁵ Bir başka nakilde ise, Hz. Peygamber’in gömleğini göndermesinin sebebi şu şekilde anlatılmaktadır: “Bedir savaşında esir düşmüş olan Peygamber’imizin amcası Abbas, Medine’ye getirilmiş ve gömleksiz bulunuyordu. Abdullah b. ‘Ubey ise, Peygamber’imize bir iyilik göstermek için kendi gömleğini Abbas’a vermişti. Bu defa Resûlullah da (s.a.s.) o iyiliğe bir karşılık olmak üzere gömleğini ona göndermişti. Zaten Peygamber Efendimiz pek fazla merhamet ve şefkat sahibi olduğundan herhangi bir isteyeni reddetmek istemezdi.”¹¹⁶

¹¹¹ Buhârî, “Cenâiz”, 23, 85, “Tefsir (Berâe)”, 12, 13; Müslim, “Fedâilu’s-sahâbe”, 25; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 206; Tirmizî, “Tefsir”, 10; Nesâî, “Cenâiz”, 69; Taberî, *Câmiü’l-Beyâni ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’an*, XI, 611-615; İbn Ebî Hâtim, *a.g.e.*, VI, 1857-1858; Taberânî, *Mu’cemu’l-Evsât*, VI, 16; Semerkandî, *a.g.e.*, II, 66; Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî (370/981), *Ahkâmu’l-Kur’an*, (Thk. Abdusselam Muhammed Ali Şahin), Beyrut 1994/1415, III, 186; İbn Atıyye III, 64; Râzî, *a.g.e.*, VI, 115; Kurtubî, *a.g.e.*, VIII, 218; Taberî, *Kitâbü’r-Riyâzi’n-Nâzire*, I, 204; Nesefî, *a.g.e.*, II, 139; İbn Kesîr, *Tefsir*, II, 393; Zerkânî, *a.g.e.*, II, 294; Suyûtî, *Târîhü’l-Hulefâ*, s. 140.

¹¹² Mukâtil b. Süleymân, *a.g.e.*, II, 63; Taberânî, *Mu’cemu’l-Evsât*, VI, 16; Taberî, *Kitâbü’r-Riyâzi’n-Nâzire*, I, 204.

¹¹³ Suyûtî, *Târîhü’l-Hulefâ*, s. 140; el-Kâdî, *a.g.e.*, s. 21

¹¹⁴ Talat Koçyiğit, “Abdullah b. Abdullah”, *DİA*, İstanbul 1988, I, 80.

¹¹⁵ Taberî, *Câmiü’l-Beyâni ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’an*, XI, 614; Râzî, *a.g.e.*, VI, 115; Bilmen, *Tefsir*, III, 1312.

¹¹⁶ Bilmen, *Tefsir*, III, 1312.

12. İnsanın Yaratılışı

“Andolsun biz insanı süzme bir çamurdan yarattık...” (Müminun, 12) âyeti nâzil olduğu esnada,¹¹⁷ Hz. Peygamber Müminun Sûresi'nin 14. âyetini “Sonra nutfeyi alaka(embriyo)ya çevirdik, alaka(embriyo)yı bir çiğnemlik ete çevirdik, bir çiğnemlik eti kemiklere çevirdik, kemiklere et giydirdik; sonra onu yeni bir yaratılışa mazhar kıldık.” kısmına kadar okumuştur. Bunun üzerine Hz. Ömer: “Yaratanların en güzeli Allah, ne yücedir!” demiştir. Ve âyetin devamı bu şekilde nâzil olmuştur.¹¹⁸

Bir başka nakilde Hz. Peygamber'e bu âyetler nâzil olduğunda, mecliste Hz. Ömer ve diğer sahâbîler de bulunmaktadır. Resûlullah (s.a.s.) Müminun Sûresi 14. âyeti “*Sonra onu bambaşka bir yaratılışa mazhar kıldık.*” kısmına kadar okuyunca oradakilerin her biri: “*Yaratanların en güzeli Allah, ne yücedir!*” demişlerdir. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.), vahiy kâtibine: “*Yaz! İşte bu şekilde nâzil oldu.*” buyurmuştur.¹¹⁹

Sonuç

Vahyin nüzûlü sürecinde âyetleri anlamaya yönelik çaba gösteren Hz. Ömer'in tutumu Kur'an'ı anlama adına O'na çok önemli yararlar sağlamış, adeta Şâri' tarafından vahiyyle eğitime tabi tutulmuştur. Bu eğitimin semeresini de özellikle hilafeti döneminde toplumsal bazda yaptığı çok önemli uygulamalarıyla ortaya koymuştur.

Hz. Ömer'in, âyetleri anlama adına yürüttüğü zihinsel faaliyetleri vahiy tarafından, çok az da olsa, bazen olumsuz; çoğu zaman ise, olumlu olarak karşılık bulmuştur. Ama bu zihinsel faaliyetler vahyin zorunlu inzâlini gerektirmemektedir. Çünkü Kur'an Allah'ın kelâmı ise, Allah'ın kelâmı da ezeli ve ebedî ise aynı zamanda muasır demektir. Dolayısıyla vahyin Hz. Ömer'in görüşlerine muvafık inmesi, vahyin bizâtihi o dönemin olgusal gerçekliğiyle sınırlandırılabilmesi anlamına gelmemektedir. Bununla birlikte muvâfakâtlar vahyin toplumun ihtiyaçlarını gözettiğini göstermesi bakımından da önemlidir. Ayrıca muvâfakâtlar akl-ı selimin onaylanması anlamına da geldiği için apayrı bir öneme sahiptir. Buradan akl-ı selimin, vahyin onaylayacağı hedefleri gözetebilmesi ve bu hedeflere varabilme kabiliyetinin olduğu görülmektedir.

Hz. Ömer'in görüşlerinin zaman zaman Şâri' tarafından onaylanması, toplumsal bazda problem olan meselelere Hz. Ömer'in duyarsız kalmaması veya bir şeyin daha güzelini bulmak için çaba sarf etmiş olmasıyla da

¹¹⁷ Râzî, *a.g.e.*, IX, 441; Kurtubî, *a.g.e.*, II, 112

¹¹⁸ Mukâtil b. Süleymân, *a.g.e.*, II, 393; Sa'lebî, *a.g.e.*, VII, 43; Mâverdî, *a.g.e.*, IV, 49; İbn Atıyye, *a.g.e.*, IV, 138; Kurtubî, *a.g.e.*, XII, 110; Taberî, *Kütübü'r-Riyâzi'n-Nâzire*, I, 204; Suyûtî, *İtkân*, I, 99-100; Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 139.

¹¹⁹ Râzî, *a.g.e.*, IX, 441.

ilgilidir. O'nun duyarlı olduğu hususlar iman, ibadet, ceza, adab-ı muaşeret, savaş hukuku vb. alanlara taalluk etmektedir. Bunlar da bireyi ve toplumu ilgilendiren durumlardır. Nitekim burada şu hususu da belirtmekte fayda vardır. Hz. Ömer'in muvâfakât ettiği meselelerin bir kısmında diğer sahâbenin de etkin olduğu görölmektedir. Yani Hz. Ömer'in zihnine takılan veya kendisini rahatsız eden meselelerin bazıları, toplumun bir kesimi tarafından da dert edinilmekte ve bu hususlarda toplum bir beklenti içerisinde bulunmaktadır. Mesela ifk hâdisesi, oruç ibadetinin vaktinin tayini, içkinin yasaklanması, insanın yaratılışına yönelik vuku bulan muvâfakâtlar böyledir. O halde Müslüman bireyler problemler için çözüm üretmeli, bireysel ve toplumsal meselelerde daha iyi ve güzeli yakalamak için çaba sarf etmeli, âdetâ bunları kendisine dert edinmelidir. Böylelikle mânen vahiyle muvâfakât etme onuruna erişilecek ve Şâri'nin murad ettiği hedefler yeryüzünde daima işlevsel kalacaktır.